

De Kunst Afgekeken

Een vergelijkend onderzoek tussen de Israëliische en Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten op het gebied van terrorismebestrijding

Cadet-vaandrig K. (Koen) Franke

11-3-2016

Nederlandse Defensie Academie

Faculteit Militaire Wetenschappen

Studierichting Krijgswetenschappen

De Kunst Afgekeken

Een vergelijkend onderzoek tussen de Israëliische en Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten op het gebied van terrorismebestrijding

Cadet-vaandrig K. (Koen) Franke

Nederlandse Defensie Academie

Faculteit Militaire Wetenschappen

Studierichting Krijgswetenschappen

Breda

Onderzoeksbegeleider:

Prof. dr. B. de Graaff

Samenvatting

Na de aanslagen van 11 september is het terroristische dreigingsniveau in Nederland, en daarmee het belang van inlichtingen- en veiligheidsdiensten, toegenomen. De recente aanslagen in Parijs hebben opnieuw laten zien dat terrorisme op een geheel onverwacht moment afkomstig kan zijn van zowel buitenlandse als binnenlandse bronnen. De radicalisering van jongeren, een vrijwel onmogelijk te controleren vluchtelingenstroom en Nederlandse jihadstrijders die doordringen in hogere invloedssferen van ISIS zijn voorbeelden van factoren die de kans op terrorisme in Nederland vergroten. Juist op dit moment is het daarom goed buiten de Nederlandse, en zelfs Europese, grenzen te kijken naar de wijze waarop meer ervaren inlichtingen- en veiligheidsdiensten hun functies op het gebied van terrorismebestrijding invullen. Israël is een land dat succesvol probeert te blijven bestaan onder dreigingen van terrorisme. Hoewel er controverses bestaan over de wijze waarop Israël optreedt in verschillende omstandigheden waarbij de veiligheid van het land of zijn burgers in gevaar is, heeft dit een brede ervaring opgeleverd waar westerse landen mogelijk gebruik van kunnen maken.

Deze scriptie bevat een vergelijkend onderzoek dat de verschillen en overeenkomsten tussen de Israëlische en Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten op het gebied van terrorismebestrijding onderzoekt. Achtereenvolgens komen de functies die bijdragen aan terrorismebestrijding, de geschiedenis van de Israëlische en Nederlandse diensten en de daadwerkelijke vergelijking aan bod. Het onderzoek beperkt zich tot de functies en methodes en technieken van de diensten waarvan hun bijdrage aan terrorismebestrijding duidelijk aantoonbaar is.

In vrijwel alle functies waarop vergeleken is presteren de Israëlische diensten beter wanneer het gaat om de grootte van de eenheden, de beschikbare middelen en het gebruik van diverse inlichtingen technieken. De Israëlische diensten zijn, in vergelijking tot de Nederlandse diensten, zeer bedreven in het effectief bestrijden van de symptomen van het terrorisme. De Nederlandse diensten zouden, vanwege beperkende capaciteiten, niet opgewassen zijn tegen de omvang van het terrorisme waar Israël mee te maken heeft. Nederland zou hiervan kunnen leren wanneer het van plan is functies uit te breiden op gebieden waarop de Israëlische diensten al actief zijn. Er kan echter niet eenduidig gezegd worden dat de Israëlische diensten hierdoor beter functioneren in hun strijd tegen terrorisme dan de Nederlandse diensten. Hoewel Israël in de loop der jaren een groot aantal terroristen succesvol heeft bestreden, en zijn diensten aan de hand van deze ervaringen constant uitbreidt en aanpast om dit te kunnen blijven doen, is het land vandaag de dag nog steeds slachtoffer van terrorisme.

Afgesloten wordt met een drietal aanbevelingen die voor Nederland het zelfstandig maken van de Cyber eenheid en voor Israël verbeteringen op het gebied van nationale en internationale samenwerking behelzen.

Summary

The 9/11 attacks increased the terrorism threat level in the Netherlands and thereby the importance of intelligence and security services. The recent terrorist attacks in Paris showed again how terrorism can strike by surprise, originating from home and abroad. Radicalising youth, a flow of refugees which is almost impossible to oversee and Dutch Jihadists who gain control over influential positions within ISIL are all examples which contribute to the possibility of a terrorist attack in the Netherlands. Therefore the moment has come to take a look abroad, even outside Europe, at the way a more experienced intelligence and security service deals with terrorism. Israel is a state which, successful, tries to survive within a climate of constant terrorist attacks. Although controversies exist about the ways Israel behaves regarding the safety measures they take to protect their citizens, these situations created an extensive experience with fighting terrorism, which western countries might be able to learn from.

This thesis contains a comprehensive research which examines the differences and similarities between the intelligence and security services of Israel and the Netherlands with fighting terrorism. Consecutively the 'functions' which contribute to fighting terrorism, the history of the services from both states and the actual comparison will lead to a final conclusion. The research only uses 'functions', methods and intelligence tactics from the services which show clear signs of a considerable contribution to fighting terrorism.

The Israeli services prevail in almost every 'function' comparing the size, resources and the use of several intelligence tactics. Therefore they are able to skilfully fight the symptoms of a violent and extensive terrorism threat, the Netherlands would never be able to withstand. The Dutch services could learn from the Israeli when intending an expansion of the intelligence 'functions' Israel is already occupying. Though this does not mean the Israeli services outdo the Dutch services in their struggle against terrorism. Although Israel has fought their terrorism plague successfully in the past, and adjusted and improved their services likewise, the state still suffers from terrorist attacks nowadays.

The closing paragraph of the research develops three topics recommending the Netherlands to separate the Sigint and Cyber compartment of the Joint Sigint Cyber Unit and for Israel to look into improving their national and international cooperation concerning the fight on terrorism.

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie waarmee ik mijn studie Krijgswetenschappen op de Faculteit Militaire Wetenschappen afrond. Deze wetenschappelijke opleiding is onderdeel van de vierjarige opleiding tot officier op de Koninklijke Militaire Academie. Hoewel ik waarschijnlijk niet eenzelfde soort studie als deze gekozen had wanneer ik een studie in de burgermaatschappij zou zijn begonnen, neemt dit niet weg dat ik achteraf blij ben een aantal van de gegeven vakken gevolgd te hebben. Deze scriptie is voor mij een voorbeeld geweest van hoe het eerst een moeizame en grote opgave kan lijken je te verdiepen in een nieuw onderwerp, wat zich naarmate de scriptie vorm aanneemt ontwikkelt tot een groeiende interesse, herkenning en vergelijking bij het bestuderen van een groeiende stapel literatuur.

Het onderwerp van deze scriptie is voortgekomen uit mijn nieuwsgierigheid naar de wijze waarop Israël al vele jaren overleeft onder een juk van onder andere terroristische dreigingen uit naburige Arabische landen. De recent toegenomen discussie over de kans op terroristische aanslagen in Nederland na aanslagen in andere westerse landen heeft bijgedragen een onderwerp te vinden waarin op dit gebied een verband wordt gelegd tussen Nederland en Israël. Het hieruit voortgekomen onderzoek heeft mij in een korte periode nieuwe inzichten gegeven in de wijze waarop de Nederlandse en Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten invulling geven aan terrorismebestrijding en de verschillen die tussen deze landen bestaan.

Mijn dank gaat uit naar Prof. dr. Bob de Graaff, die mij tijdens deze periode in de rol van scriptiebegeleider geholpen heeft door mijn geschreven stukken te voorzien van zijn deskundige kritiek.

Inhoudsopgave

VERKLARING VAN AFKORTINGEN	1
1. INLEIDING	2
1.1 PROBLEEMSTELLING	3
1.2 DOELSTELLING.....	3
1.3 RELEVANTIE	3
1.4 HOOFDVRAGEN EN DEELVRAGEN	4
1.5 THEORETISCHE INBEDDING	5
1.6 METHODE	6
1.7 GARANTIES BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT	6
2. THEORETISCH KADER	7
2.1 INTELLIGENCE EN INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENSTEN	7
2.1.1 <i>Intelligence als informatie</i>	7
2.1.2 <i>Intelligence als proces</i>	9
2.1.3 <i>Intelligence als organisatie</i>	9
2.1.4 <i>Inlichtingen- en veiligheidsdiensten</i>	10
CONCLUSIE	10
2.2 DE BIJDRAGE VAN INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENSTEN AAN TERRORISMEBESTRIJDING	11
2.2.1 <i>Vergaren van inlichtingen</i>	12
Humint	12
Sigint	13
Geoint	13
Osint.....	14
2.2.2 <i>Beveiligen en inlichtingen beschermen</i>	14
Contra-inlichtingen en Contraspionage	14
Cybersecurity	15
2.2.3 <i>Samenwerken</i>	15
Nationale en Internationale Samenwerking door inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding	15
CONCLUSIE	16
3. INLEIDING ONDERZOEK	18
3.1 ISRAËL	18
3.2 NEDERLAND.....	21
CONCLUSIE	23
4. HET ONDERZOEK	25
4.1 VERGAREN VAN INLICHTINGEN	25
4.1.1 <i>Israël</i>	25
Humint	25
Sigint	27
Geoint	28
Osint.....	29
4.1.2 <i>Nederland</i>	29
Humint	29

Sigint	31
Geoint	32
Osint.....	33
4.2 BEVEILIGEN EN INLICHTINGEN BESCHERMEN	33
4.2.1 Israël.....	33
Contra-inlichtingen en contraspionage.....	33
Cybersecurity	34
4.2.2 Nederland.....	35
Contra-inlichtingen en Contraspionage	35
Cybersecurity	36
4.3 SAMENWERKEN	37
4.3.1 Israël.....	37
Nationale en Internationale Samenwerking door inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding	37
4.3.2 Nederland.....	38
Nationale en Internationale Samenwerking door inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding	38
4.4 OVERZICHTSTABEL.....	40
5. RESULTAAT.....	42
6. CONCLUSIE	46
<i>Israël vs. Nederland.....</i>	47
7. AANBEVELINGEN	49
<i>Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten</i>	49
<i>Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten.....</i>	49
<i>Vervolgonderzoek.....</i>	50
REFLECTIE.....	51
BIBLIOGRAFIE.....	53
BIJLAGE 1	58

Verklaring van Afkortingen

AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
BID	Buitenlandse Inlichtingendienst
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
CT-Infobox	Contra-Terrorisme Infobox
CVD	Centrale Veiligheidsdienst
DoS-aanvallen	Denial-of-Service-aanvallen
ETA	Euskadi Ta Askatasuna
EU	Europese Unie
Geoint	Geospatial Intelligence
GIS	Geographic Information Systems
GSIII	Derde sectie van de Generale Staf
Humint	Human Intelligence
IDB	Inlichtingendienst Buitenland
IDF	Israel Defense Dorces
Imint	Imagery Intelligence
INCB	Israel National Cyber Authority
IRA	Irish Republican Army
ISIS	Islamitsiche Staat in Irak en al-Sham
JISTARC	Joint Intelligence, Surveillance, Target Acquisition & Reconnaissance Commando
JSCU	Joint Sigint-Cyber Unit
KLM	Koninklijke Luchtvaart Maatschappij
MID	Militaire Inlichtingendienst
MIVD	Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
NCSC	Nationaal Cyber Security Centrum
NCTV	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid
NSO	Nationale Sigint Organisatie
Osint	Open-source Intelligence
PLO	Palestine Liberation Organization
RAF	Rote Armee Fraktion
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij
UAV	Unmanned Aerial Vehicle
Visint	Visual Intelligence
WIV	Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten

1. Inleiding

Na de aanslagen van 13 november zoeken Europese landen naar manieren om de veiligheid te vergroten. Daarbij kijken zij naar Israël, dat al jaren lijdt onder islamitische terreur. Wat valt er van het land te leren, en tegen welke prijs?¹

Een artikel van Jan Franke in *Elsevier* over de aanslagen in Parijs in november 2015, geeft met bovenstaande tekst inleiding op de vraag of westerse landen wat kunnen leren van de veiligheidssituatie in Israël en hoe hier vervolgens mee om wordt gegaan. Israël is een land dat succesvol probeert te blijven bestaan onder dreigingen in de directe omgeving. Hoewel er controverses bestaan over de wijze waarop Israël optreedt in verschillende omstandigheden waarbij de veiligheid van het land of zijn burgers in gevaar is, heeft dit een brede ervaring opgeleverd waar westerse landen mogelijk gebruik van kunnen maken. Een voorbeeld zijn dreigingen vanuit groeperingen die via terrorisme hun doelen willen bereiken. Om dit tegen te gaan is de informatievoorziening van een staat van essentieel belang.

Na de aanslagen van 11 september is het terroristische dreigingsniveau in Nederland, en daarmee het belang van inlichtingen- en veiligheidsdiensten, sterk toegenomen. De aanslagen van 9/11 maar ook de recente aanslagen in Parijs hebben laten zien dat terrorisme op een geheel onverwacht moment afkomstig kan zijn van zowel buitenlandse als binnenlandse bronnen. De radicalisering van jongeren, een vrijwel onmogelijk te controleren vluchtelingenstroom en Nederlandse jihadstrijders die doordringen in hogere invloedssferen van ISIS zijn voorbeelden van factoren die het beperken van een terroristische dreiging in Nederland bemoeilijken:

“Het gevaar van terrorisme komt sinds jaar en dag niet meer zozeer uit de hoek van de klassieke organisaties, maar vanuit diffuse netwerken van vooral radicale moslims. Hun geringe organisatiegraad, fluïde karakter en zelfsturend vermogen stellen I&V-diensten voor grote problemen. Omdat de modus operandi fundamenteel anders zijn, wordt van de bestrijders een grotere flexibiliteit en meer voorstellingsvermogen vereist.”²

¹ Franke, J. ‘Parijs: wat Europa van Israël kan leren’, (2015), *Elsevier*, Via, www.elsevier.nl/Buitenland/achtergrond/2015/11/Na-Parijs-Wat-Europa-van-Israel-kan-leren-2720078W (Geraadpleegd 22-11-2015).

² Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, ‘Nationale contra-terrorisestrategie 2011-2015’, (Den Haag 2011), 56.

1.1 Probleemstelling

De sleutel in de strijd tegen terrorisme zijn superieure inlichtingen.³ Daarom blijft een staat genoodzaakt te zoeken naar verbeteringen van de diensten die verantwoordelijk zijn voor deze inlichtingen. In een tijd waarin inlichtingen- en veiligheidsdiensten een belangrijke rol spelen om de veiligheid van burger en staat te garanderen, kunnen mogelijkheden tot een verbetering van deze veiligheid gevonden worden door een analyse van de wijze waarop deze diensten hun werk doen. Door, in dit geval, de diensten van Nederland en Israël te vergelijken kan een analyse gedaan worden over de manier waarop zij deze functies invullen, of welke functies zij juist zouden moeten invullen bij de bestrijding van terrorisme.

1.2 Doelstelling

Door een vergelijking te maken tussen de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van Nederland, een land dat zich genoodzaakt voelt een bredere en sterkere focus aan te nemen op het gebied van terrorismebestrijding, en Israël, een land dat een ruime intelligence ervaring heeft op verschillende gebieden en al sinds zijn bestaan te maken heeft met constante dreigingen van terroristische groeperingen, kunnen verschillen ontdekt worden die leiden tot verbetering van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding.

1.3 Relevantie

Na de aanslagen van januari en november in Parijs en de verhoogde mate van terroristische dreiging in West-Europese landen, is in verschillende media⁴ de rol besproken van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding en de wijze waarop hier invulling aan wordt gegeven. Juist op dit moment zou het goed zijn om buiten de Nederlandse, en zelfs Europese, grenzen te kijken naar de wijze waarop meer ervaren inlichtingen- en veiligheidsdiensten hun functies op het gebied van terrorismebestrijding invullen. Israël is daarvoor vanwege zijn ervaring

³ Yaalon, M., 'Lessons from the Palestinian 'war' against Israel', (2007) Washington Institute for Near East Policy, 15.

⁴ Versteegh, K. 'Wat doen de Nederlandse veiligheidsdiensten?', *NRC.nl*, (2015) Via, www.nrc.nl/next/2015/11/17/1560629 (Geraadpleegd 16-01-2015) en 'Rutte: Maatregelen genomen na Parijs', (2015), *Nos.nl*, Via, nos.nl/artikel/2012465-rutte-maatregelen-genomen-na-aanslag-parijs.html (Geraadpleegd 16-01-2015).

met terrorisme, een uitgebreid netwerk van inlichtingen- en veiligheidsdiensten en de banden met het Westen een duidelijke maar ook veelbelovende kandidaat. Er zijn al andere partijen die pleiten voor samenwerking of het overnemen van de ervaring van Israël op gebieden van veiligheid. Politieke partij de SGP pleit bijvoorbeeld voor samenwerking tussen de Israëlische en Nederlandse krijgsmachten op het gebied van informatie-uitwisseling en oefenfaciliteiten.⁵ Na de aanslagen in Parijs zijn verschillende tijdschrift⁶- en opiniestukken⁷ gepubliceerd die westerse landen aansporen te kijken naar de wijze waarop in Israël met veiligheid, vooral in het geval van terrorisme, wordt omgegaan.

1.4 Hoofdvragen en deelvragen

Het doel van het onderzoek in deze scriptie kan vertaald worden in een hoofdvraag. Uiteindelijk staat de invulling van deze vraag in het onderzoek centraal en zal in de conclusie een antwoord op de volgende vraag worden geformuleerd:

Welke vergelijking kan opgemaakt worden tussen de Nederlandse en Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten door te kijken naar de functiegebieden van deze diensten die tot doel hebben terroristische dreigingen te bestrijden?

Om het onderzoek een handvat te bieden in het behandelen van de hoofdvraag, zijn er vier deelvragen opgesteld:

- *Wat is de definitie van intelligence en wat is het doel van inlichtingen- en veiligheidsdiensten?*
- *Op welke manier dragen de volgende functiegebieden bij aan terrorismebestrijding?*

Vergaren van inlichtingen:

- 1) *Humint*
- 2) *Sigint*

⁵ 'SGP: Defensiesamenwerking met Israël kan uitgebreid', (2015), Reformatorisch dagblad, Via, www.refdag.nl/nieuws/politiek/sgp_defensiesamenwerking_met_israel_kan_uitgebreid_1_931709 (Geraadpleegd (09-11-2015)).

⁶ Franke, J. 'Parijs: wat Europa van Israël kan leren', (2015), Elsevier, Via, www.elsevier.nl/Buitenland/achtergrond/2015/11/Na-Parijs-Wat-Europa-van-Israel-kan-leren-2720078W (Geraadpleegd 22-11-2015).

⁷ Ali, A. H., 'Trek IJzeren Gordijn op tegen radicale islam', (2015,) de Volkskrant, Via, www.volkskrant.nl/opinie/trek-ijzeren-gordijn-op-tegen-radicale-islam~a4188755 (Geraadpleegd 17-11-2015).

- 3) *Geoint*
- 4) *Osint*

Beveiligen en inlichtingen beschermen

- 1) *Contra-inlichtingen en Contraspionage*
- 2) *Cyber security*

Samenwerken

- 1) *Nationale en Internationale Samenwerking door inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding*

- *Hoe zijn de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van Israël en Nederland ontstaan en welk dreigingsbeeld hanteren zij?*
- *Hoe wordt door de Nederlandse en Israëliëse inlichtingen- en veiligheidsdiensten invulling gegeven aan de gekozen functies met betrekking tot terrorismebestrijding en welke verschillen en overeenkomsten komen uit deze vergelijking voort?*

1.5 Theoretische inbedding

Een veelheid aan literatuur geeft een beschrijving van de inrichting en werking van inlichtingen- en veiligheidsdiensten van meerdere landen. Het boek *inlichtingen- en veiligheidsdiensten* van Beatrice A. de Graaf, Erwin R. Muller en Joop A. van Reijn biedt een veelomvattende omschrijving van de inrichting en functies van de Nederlandse diensten. Over de specifieke bijdrage van deze functies aan terrorismebestrijding wordt echter minder geschreven. Hier zal een beroep gedaan moeten worden op jaarverslagen van de Nederlandse diensten.

Vanwege het met terrorisme vervulde verleden van Israël, is juist veel literatuur over de Israëliëse diensten gebaseerd op terrorismebestrijding. *Israel's silent defender: An inside look at sixty years of Israeli intelligence*, van Amos Gilboa en Ephraim Lapid, is een van de weinige boeken die naast een beschrijving van de geschiedenis van de diensten ook de verschillende functies apart belichten.

Weinig van de literatuur is echter, zeker internationaal, comparatief van aard. Er is dan ook nog niet eerder op deze manier een vergelijkend onderzoek gedaan naar de verschillen en overeenkomsten van de functiegebieden van deze diensten tussen Israël en Nederland.

1.6 Methode

In deze scriptie is gekozen voor een comparatief onderzoek. Het theoretisch kader biedt de grondslag waarop vervolgens een vergelijking plaats kan vinden. Eerst wordt omschreven op welke manier de gekozen functies van inlichtingen- en veiligheidsdiensten bijdragen aan terrorismebestrijding. Vervolgens wordt de geschiedenis van de diensten van beide landen kort beschreven samen met de dreigingsbeelden die beide landen hanteren. Daarna kan er daadwerkelijk een vergelijking plaatsvinden tussen de landen op de verschillende functies van het werk van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Door een vergelijking te maken is een analyse mogelijk van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten tegenover de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van Israël. Daarbij kunnen door een vergelijking te maken eventuele kansen, in de vorm van aanbevelingen, aan het licht komen die tot een betere werking van deze Nederlandse diensten leiden.

Het onderzoek beperkt zich tot de functies en methodes en technieken van de diensten waarvan hun bijdrage aan terrorismebestrijding duidelijk aantoonbaar is. Het sluit daardoor een grote hoeveelheid van andere functies of methodes en technieken van inlichtingen- en veiligheidsdiensten uit die ooit op enige mogelijke wijze hebben bijgedragen aan terrorismebestrijding.

1.7 Garanties betrouwbaarheid en validiteit

Door in de eerste deelvragen duidelijk vast te stellen welke functies binnen het takenpakket van inlichtingen- en veiligheidsdiensten passen op het gebied van terrorismebestrijding kan vervolgens de vergelijking tussen twee van deze diensten gedaan worden op deze punten. Hier berust de validiteit van het onderzoek op. De betrouwbaarheid wordt gewaarborgd door gebruik te maken van de juiste literatuur en bronnen bij deze vergelijking. Het gaat hierbij om literatuur die bijvoorbeeld meerdere malen geciteerd is door andere auteurs of literatuur die uitgegeven is door wetenschappelijk erkende uitgeverij of tijdschriften. Punten die de betrouwbaarheid van het onderzoek kunnen tegenwerken worden veroorzaakt door de taak van inlichtingen- en veiligheidsdiensten om informatie niet zomaar prijs te geven. Beschikbare informatie is daarom soms omstreden of lastig te verkrijgen. Het onderzoek heeft niet als doel om acties van de diensten goed of juist af te keuren maar om een analytisch onderzoek te doen naar de verschillen en overeenkomsten tussen de functies van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van beide landen.

2. Theoretisch Kader

Voordat een vergelijking tussen Nederlandse en Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten op het gebied van terrorismebestrijding kan plaatsvinden is het van belang het onderzoek een theoretische basis te verschaffen waarin begrippen als inlichtingen en inlichtingen- en veiligheidsdiensten worden verklaard. Daarnaast zal in dit theoretisch kader beschreven worden welke functies of taken van deze diensten in theorie bij kunnen dragen aan terrorismebestrijding. In het navolgend analytische gedeelte van de scriptie zal vervolgens een comparatief onderzoek plaatsvinden naar de in dit hoofdstuk omschreven functies en taken.

2.1 Intelligence en inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Vrijwel elk wetenschappelijk boek of artikel binnen de Inlichtingenstudies wordt ingeleid met een stuk waarin de definitie van intelligence onder de loep wordt gelegd. Dit is nodig omdat het begrip een grote ontwikkeling heeft doorgemaakt sinds zijn ontstaan en constant door technologische innovaties binnen en buiten de informatiesector beïnvloed wordt.⁸ Omdat vanwege de grote verscheidenheid aan definities een uitleg van het begrip intelligence noodzakelijk is voor het doen van onderzoek, zal er een beeld worden gegeven van het begrip zoals dit in Nederland onder wetenschappers en inlichtingendiensten gehanteerd wordt.

Het begrip intelligence kan onderverdeeld worden in drie verschillende theorieën die het begrip elk vanuit een ander perspectief definiëren: intelligence als informatie, proces of organisatie.⁹ Hierbij biedt geen van deze begrippen een allesomvattende uitleg van intelligence maar vullen zij elkaar aan bij het krijgen van een inzicht van intelligence.

2.1.1 Intelligence als informatie

Een groot gedeelte van de definities hanteert het perspectief waarbij intelligence als een vorm van informatie wordt omschreven. Hierbij is, zoals De Graaff beschrijft: “(...)wel alle intelligence

⁸ Beerbower, M.T. Wheaton, K.J., ‘Towards a New Definition of Intelligence’, (2006), Stanford Law & Policy Review, 320.

⁹ Graaff, B. de, ‘Nederland en Intelligence’, in Pekelder, J., Raben, R., Segers, M., (red.) *De Wereld Volgens Nederland: Nederlandse Buitenlandse Politiek in Historisch Perspectief*, (Amsterdam, 2015), Boom, 201.

informatie, maar is niet alle informatie intelligence."¹⁰ De informatie waarover hier gesproken wordt dient onzekerheden weg te nemen of een informatievoorsprong te geven waardoor het degene die deze informatie gebruikt, ondersteunt bij het nemen van een bepaalde beslissing. Omdat niet alle informatie direct geschikt is voor deze gebruiker of *decisionmaker*¹¹ kan informatie pas aangemerkt worden als intelligence wanneer deze een zekere relevantie voor deze gebruiker en een mate van waarschijnlijkheid bevat. Daarnaast moet de informatie tijdig geleverd worden waardoor het maken van een beslissing mogelijk is. Een voorbeeld hiervan is het vermogen tot *early warning* ter waarschuwing van aanstaande dreigingen.¹²

Figuur 1 De intelligence cycle¹³

¹⁰ Idem, 202.

¹¹ Beerbower, M.T. Wheaton, K.J., 'Towards a New Definition of Intelligence', 329.

¹² Graaff, B. de, 'Nederland en Intelligence', 203.

¹³ Graaf, B. A. de., 'De intelligence cycle als functie van de nationale veiligheid', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 350.

2.1.2 Intelligence als proces

De vorming van informatie tot intelligence wordt duidelijk wanneer intelligence gedefinieerd wordt als proces. Dit proces behelst het verzamelen en een bewerking van de informatie waarvan een mogelijk verloop is vastgelegd in de *intelligence cycle*. In het model vindt een behoeftestelling plaats door de beoogde gebruiker waarna achtereenvolgens het proces van het verzamelen, bewerken, analyseren, produceren en verspreiden van de gewenste informatie plaatsvindt.¹⁴

Hoewel in theorie de gebruiker een bepaalde behoeftestelling uitzet, komt dit niet altijd overeen met de praktijk. Hierin kan een verschil gemaakt worden tussen Nederlandse inlichtingendiensten en veiligheidsdiensten. Inlichtingendiensten zijn vaak gericht op het buitenland, waar veiligheidsdiensten gericht zijn op binnenlandse aangelegenheden.¹⁵ Inlichtingendiensten krijgen te maken met buitenlandse dreigingen en werken daarom vaker met concrete behoeftes van gebruikers die de verantwoordelijkheid dragen voor het handelen naar deze dreigingen. Veiligheidsdiensten hebben deze concrete aanwijzingen vaak niet nodig en bepalen zelf waar prioriteiten liggen in het kader van binnenlandse veiligheidsdreigingen.¹⁶

2.1.3 Intelligence als organisatie

Een minder gebruikt perspectief van waaruit intelligence kan worden gedefinieerd is intelligence als organisatie. Hiervan is sprake wanneer inlichtingen- en veiligheidsdiensten zelf worden ingezet om informatie te beïnvloeden ten einde de informatievoorsprong te vergroten of het handelen van andere, buitenlandse, diensten of personen te verstoren. Aangezien dergelijke operaties politiek gevoelig zijn en daarom vaak in het geheim worden uitgevoerd wordt ook wel gesproken van *covert action*.¹⁷ Dergelijke acties vinden niet plaats vanuit het initiatief van inlichtingen- en veiligheidsdiensten maar vaak vanuit hooggeplaatste politici die handelen vanuit politieke en veiligheidsoverwegingen met soms vergaande gevolgen. Een klassieke benadering schetst *covert actions* als een derde mogelijkheid naast geen actie ondernemen of de inzet van militaire middelen.¹⁸

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Graaff, B. de, 'Nederland en Intelligence', 201.

¹⁶ Graaf, B. A. de., 'De intelligence cycle als functie van de nationale veiligheid', 351.

¹⁷ Graaff, B. de, 'Nederland en Intelligence', 206-207.

¹⁸ Lowenthal, M. M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, (Los Angeles, 2014) CQ Press, 229-230.

2.1.4 Inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Het verzamelen van inlichtingen zoals hiervoor omschreven gebeurt vrijwel alleen door overheidsinstanties die hier door de staat toe gerechtigd zijn. Visser beschrijft het doel van deze inlichtingen- en veiligheidsdiensten als volgt:

“Een inlichtingen- en veiligheidsdienst is een ambtelijke organisatie die gericht onderzoeken en analyses verricht ter bescherming van de nationale veiligheid. Deze dienst heeft bijzondere wettelijke bevoegdheden om die onderzoeken heimelijk te kunnen verrichten. Deze bevoegdheden zijn aan strikte voorwaarden en procedures gebonden.”¹⁹

De bijdrage aan nationale veiligheid die hier omschreven wordt kan plaatsvinden in zowel directe als indirecte zin. Het voorkomen van een strategische verrassings(aanval) is een voorbeeld van een directe bijdrage. Hoewel bij strategische verrassing vaak gedacht wordt aan aanvallen met grote reguliere legermachten betreft het hier ook irreguliere dreigingen die van grote invloed kunnen zijn op de maatschappij. Hiervan zijn de aanslagen van 9/11 een confronterend voorbeeld. Een bijdrage die de diensten op een indirecte wijze geven is het ondersteunen van het politieke proces door het leveren van inlichtingen die het opzetten van beleid mogelijk maken voor politici. Aangezien veel van deze taken, vanwege de gevoeligheid van de informatie, in het geheim worden uitgevoerd is nog een indirecte bijdrage te vinden in de geheimhouding van informatie, om bijvoorbeeld een informatievoorsprong te behouden of om onrusten binnen de maatschappij te voorkomen.²⁰ Opmerkelijk is dat, hoewel intelligence van oorsprong vaak geheim wordt gehouden, een groot deel van de informatie tegenwoordig afkomstig is van openbare bronnen.²¹

Conclusie

Constante veranderingen binnen de inlichtingenstudies door de invloed van onder andere technologische ontwikkelingen hebben geleid tot een ruime verscheidenheid aan definities en inzichten over intelligence. Duidelijk is dat inlichtingen gebruikt kunnen worden om een bepaalde informatievoorsprong te vormen die een gebruiker ondersteunt bij het nemen van een beslissing of juist deze mogelijkheid verschaft in het geval van een waarschuwing over een dreiging. Het doel van

¹⁹ Visser, R.K., ‘Geheim en gecontroleerd: een paradox’, in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 28.

²⁰ Vgl. Lowenthal, M. M., ‘Intelligence: From Secrets to Policy’, 2-6.

²¹ Graaff, B. de, ‘Nederland en Intelligence’, 203.

inlichtingen- en veiligheidsdiensten is om deze ondersteuning in de vorm van inlichtingen te leveren ter bescherming van de nationale veiligheid in directe of indirecte zin.

2.2 De bijdrage van inlichtingen- en veiligheidsdiensten aan terrorismebestrijding

Een volgend begrip dat veelvuldig in dit onderzoek terugkomt is terrorisme(bestrijding). Ook over dit begrip heerst een onenigheid over een eenduidige definitie. Dit onderzoek gaat uit van de volgende definitie, die gehanteerd wordt door de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV):

“Terrorisme is het uit ideologische motieven dreigen met, voorbereiden of plegen van op mensen gericht ernstig geweld, dan wel daden gericht op het aanrichten van maatschappij ontwrichtende zaakschade, met als doel maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen, de bevolking ernstige vrees aan te jagen of politieke besluitvorming te beïnvloeden.”²²

Waar tijdens de Koude Oorlog staten identificeerbare dreigingen ondervonden en geheimhouding tussen inlichtingen- en veiligheidsdiensten van deze staten een primaire rol speelde, kan tegenwoordig gesproken worden van veel complexere niet-traditionele dreigingen zoals terrorisme.²³ De diffuse groeperingen die achter dergelijke aanvallen schuilen vragen om een bredere strategie van inlichtingen- en veiligheidsdiensten waarin gebruik wordt gemaakt van de volledige inlichtingencapaciteiten die hedendaagse technologische ontwikkelingen bieden.²⁴

Zoals de aanslagen van 9/11, maar ook recentelijk de aanslagen in Parijs op 13 november opnieuw bewezen, hebben terroristische acties een enorme impact op de nationale veiligheid en het gevoel hierover binnen de maatschappij. Vanwege deze enorme impact is preventie noodzakelijk en vervult terrorismebestrijding een meer primaire rol binnen het takenpakket van inlichtingen- en veiligheidsdiensten in vergelijking met politie en justitie.²⁵

²² De definitie van terrorisme volgens de Nederlandse Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) www.nctv.nl/onderwerpen/tb/watisterrorisme/ (Geraadpleegd 06-01-2015).

²³ Steele, R. D., *The new craft of intelligence: achieving asymmetric advantage in the face of non-traditional threats*, (Carlisle, 2002), US Army War College Strategic Studies Institute, Summary: V.

²⁴ idem, 20-22.

²⁵ Abels, H.A.M., ‘Inlichtingen- en veiligheidsdiensten en terrorismebestrijding’, in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 205.

De verschillende methodes en technieken waarmee inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij kunnen dragen aan terrorismebestrijding zullen uiteengezet worden door een onderscheid te maken in de verschillende functies en functiegebieden van deze diensten op dat gebied.

2.2.1 Vergaren van inlichtingen

Vanwege de proactieve taak van inlichtingen- en veiligheidsdiensten terroristen vroegtijdig te onderkennen, hebben deze diensten de beschikking over een uitgebreide verzameling methodes en technieken om informatie te vergaren die waarschuwt voor een dergelijke dreiging.²⁶ Hoewel veel van deze methodes en technieken van oorsprong niet het doel hadden ingezet te worden bij terrorismebestrijding, dragen zij hier tegenwoordig in verschillende vormen aan bij. Hieronder zal een bondige beschrijving worden gegeven van deze methodes en technieken, ook wel verzamel-
ints.²⁷

Humint

Human Intelligence bestaat in essentie uit spionage en wordt daarom vaak aangeduid als het op één na oudste beroep ter wereld.²⁸ Door personen in het geheim te laten infiltreren bij vijandige regeringen van staten of groeperingen kan hoogwaardige informatie worden verzameld voor de eigen partij. Hoewel de training van deze personen vaak duur is, enkele jaren in beslag neemt en het opzetten van passende dekmantels die zorgen voor een succesvolle infiltratie veel werk oplevert voor inlichtingendiensten, zijn de verdere kosten bij inzet relatief laag vergeleken met andere verzameltechnieken.²⁹

Sinds het einde van de Koude Oorlog is het aandachtsgebied van Humint door westerse staten verschoven van communistische dreigingen naar eerst studentenorganisaties en later ook politiek gewelddadige, internationaal terroristische en antimilitaristische groepen.³⁰ De infiltratie van agenten bij terroristische organisaties kan echter gepaard gaan met grote risico's. Vanwege de complexiteit en samenhang binnen terroristische cellen is het lastig tot de organisaties door te dringen. Daarbij bestaat de mogelijkheid dat agenten pas vertrouwen, en daarmee

²⁶ Idem, 212.

²⁷ Idem, 507.

²⁸ Graaff, B. de, 'Nederland en Intelligence,' 249 en Lowenthal, M. M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, 127.

²⁹ Best, R. A., 'Intelligence to counter terrorism: Issues for congress', (2002), Congressional Research Service, 6.

³⁰ Hijzen, C.W., Meijer, D.W.D., 'Draaien, opbouwen, runnen en afbouwen: Human intelligence in de Nederlandse context', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 409-410.

toegankelijkheid tot relevante informatie, verkrijgen door deel te nemen aan operaties van deze groepering.³¹

Sigint

Signals Intelligence is in zijn moderne vorm ontstaan in de twintigste-eeuw waar bijvoorbeeld Britse militairen op succesvolle wijze Duitse berichten onderschepten door communicatielijnen af te tappen. Tegenwoordig kunnen inlichtingen in de vorm van elektrische signalen via verschillende platformen zoals schepen, vliegtuigen en satellieten verzameld worden.³² Omdat het kan worden ingezet zonder dat het doel daar weet van heeft en daarbij relatief betrouwbaar en zeer doeltreffend is, is Sigint een van de meest productieve technieken om inlichtingen te verzamelen.³³

In de strijd tegen terrorisme is het gebruik van Sigint zeer sterk aanwezig. Door het onderscheppen van telefoongesprekken en berichten via het internet kunnen terroristische activiteiten vroegtijdig worden onderkend. Daarentegen maken de mondiale toename van telefoon- en internetverkeer het lastiger voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten om de grote hoeveelheden elektronische informatie te verwerken, analyseren en verspreiden.³⁴

Geoint

Geospatial Intelligence is een manier om inlichtingen te verzamelen door natuurlijke of menselijke activiteiten vast te leggen ten opzicht van het aardoppervlak. Waar eerder foto's vanaf de grond en vanuit vliegtuigen konden worden gemaakt van vijandelijk troepen, opstellingen of infrastructuur is daar tijdens de Koude Oorlog het belang van het verzamelen van inlichtingen door gebruik te maken van satellieten aan toegevoegd. Het verzamelen van inlichtingen door luchtfotografie wordt ook wel aangeduid als *Imagery Intelligence* (Imint). Gepaard met de technologische ontwikkelingen van foto- en videoapparatuur en de mogelijkheid om de informatie te analyseren is het vermogen toegenomen om zeer gedetailleerde beelden op te stellen van vijandelijke objecten zonder daadwerkelijk fysiek aanwezig te zijn in de directe omgeving.³⁵

Door gebruik te maken van Geographic Information Systems (GIS), die de gemaakte beelden automatisch analyseren en inzichtelijk maken, is een breder gebruik van Geoint mogelijk. Daarbij hoeven de systemen niet alleen ingezet te worden als *early warning system*. Zo zijn deze technieken in staat om tijdens een terroristische aanslag, waarbij het vanwege de veranderlijke situatie lastig is

³¹ Lowenthal, M. M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, 363-364

³² Lowenthal, M. M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, 118.

³³ Wiebes, C., 'Het belang van Sigint', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 463.

³⁴ Idem, 472.

³⁵ Lowenthal, M. M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, 107-110.

voorspellingen te doen, snel duidelijk te maken op welke locaties burgers zich het snelst in veiligheid kunnen brengen of bepalen welke vluchtroutes terroristen waarschijnlijk zullen gebruiken.³⁶

Osint

Open Source Intelligence heeft door de toegenomen toegankelijkheid van informatie en de technologische ontwikkelingen op het gebied van het analyseren van deze informatie, deze eeuw een enorme sprong gemaakt.³⁷ Een groot deel van de verzamelde inlichtingen van inlichtingen- en veiligheidsdiensten is tegenwoordig afkomstig van deze algemeen toegankelijke bron van informatie.³⁸

Hoewel Osint, vanwege de hoeveelheid en verscheidenheid van de informatie, een waardevolle rol kan spelen bij het ontdekken van terroristische dreigingen en het geven van een early warning³⁹, levert deze omvang ook direct een nadeel op. Het analyseren van de groeiende berg aan openbare informatie vraagt om krachtige computersystemen met intelligente software. Daarbij dient rekening te worden gehouden met informatie die herhaald wordt door verschillende media, *echoing of circular reporting*, en daardoor belangrijker of meer waardevol kan lijken dan zij daadwerkelijk is.⁴⁰

2.2.2 Beveiligen en inlichtingen beschermen

Contra-inlichtingen en Contraspionage

Zowel contra-inlichtingen als contraspionage heeft als primair doel de eigen inlichtingendienst te beschermen tegen diensten of inlichtingencapaciteiten van andere partijen. Hoewel er geen eenduidigheid bestaat in het gebruik van de begrippen kan een onderscheid gemaakt worden tussen defensieve en offensieve capaciteiten om andere inlichtingendiensten te weren.⁴¹

De defensieve capaciteit, contra-inlichtingen, behelst taken als de beveiliging van af luistergevoelige locaties en het geven van beveiligingsinstructies. Daarnaast vallen veiligheidsonderzoeken bij

³⁶ De GIS Lounge Information Portal geeft Via, haar website toelichting over de werkwijze van GIS en houdt de lezer op de hoogte van de laatste technologische ontwikkelingen op dit gebied. www.gislounge.com/gls-supports-fight-terrorism (Geraadpleegd 07-01-2016).

³⁷ Reuser, A.H., 'Open source intelligence', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 377.

³⁸ Ibidem en

Lowenthal, M. M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, 138.

³⁹ Carroll, J.M., 'Osint analyses using adaptive resonance theory for counterterrorism warnings', (2005), *Artificial Intelligence and Applications*, 1.

⁴⁰ Lowenthal, M. M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, 139.

⁴¹ Jong, B. de, Keller, W.J., 'Contra-inlichtingen en contraspionage', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 275.

personen in een vertrouwensfunctie, een meer interessante taak voor de bijdrage aan terrorismebestrijding, ook onder deze capaciteit.⁴² Het vormt een middel tegen terrorisme door onderzoek te doen naar kandidaten die in aanraking zijn gekomen met onder andere terrorisme, radicalisering en extremisme.⁴³

De offensieve capaciteit, contraspionage, houdt zich voornamelijk bezig met het vormen van dubbelagenten voor de bescherming van eigen inlichtingen juist het vergaren ervan door een persoon te rekruteren die aangesloten is bij de vijandelijke groepering.⁴⁴

Cybersecurity

Cybersecurity is een relatief nieuwe taak van inlichtingen- en veiligheidsdiensten en heeft als doel eigen informatie te beschermen tegen digitale spionage of *cyberintelligence* of om digitale systemen te behoeden voor *cyberwarfare*.⁴⁵

Voor terroristen heeft digitaal- of cyberterrorisme verschillende voordelen. Anoniem en vanaf eigen grondgebied of thuisbasis kan schade worden toegebracht aan vrijwel alle op het internet aangesloten systemen zonder dat daarvoor fysieke aanvallen noodzakelijk zijn. Bovendien veroorzaakt een dergelijke aanval een gevoel van onveiligheid binnen de samenleving die door media-aandacht gemakkelijk wordt verveelvoudigd.⁴⁶

2.2.3 Samenwerken

Nationale en Internationale Samenwerking door inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding

*“One of the most radical changes in the world of intelligence has been the recent increase in cooperation between intelligence services. This reflects the nature of the threats faced by Western governments which are increasingly transnational.”*⁴⁷

⁴² Jong, B. de, Keller, W.J., ‘Contra-inlichtingen en contraspionage’, 275.

⁴³ Overheidswebsite AIVD, uitleg van begrippen als het Veiligheidsonderzoek www.aivd.nl/onderwerpen/veiligheidsonderzoeken/inhoud/het-veiligheidsonderzoek (Geraadpleegd 07-01-2016).

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Prins, R., ‘Cyberint: digitale spionage’, in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 493.

⁴⁶ Stohl, M., ‘Cyber terrorism: a clear and present danger, the sum of all fears, breaking point or patriot games?’, (2006). *Crime, Law and Social Change*, 13.

⁴⁷ Aldrich, R. J., ‘Intelligence’, in Williams, D. (red.), *Security Studies: an introduction*, (Londen, 2012), Routledge, 245.

Globalisering heeft ertoe geleid dat inlichtingen- en veiligheidsdiensten internationale samenwerking intensiveren.⁴⁸ Tussen bepaalde landen of binnen bijvoorbeeld de EU draagt deze samenwerking bij aan de bestrijding van criminaliteit maar ook van terrorisme.⁴⁹ Hoewel deze vormen van samenwerking op politiek niveau worden afgesproken, blijven er op lager niveau soms drempels liggen die de uitwisseling van inlichtingen bemoeilijken. Toch kan het belang van deze samenwerking ten gunste van terrorismebestrijding niet onderschat worden met het oog op de aanslag in Madrid op 11 maart 2004. Deze aanslag had achteraf gezien wellicht voorkomen kunnen worden. Enkele daders waren namelijk op voorhand aangemerkt als mogelijke dreiging door de Franse en Spaanse politie en later ook door de diensten van andere landen.⁵⁰

Op nationaal vlak is een veiligheidsdienst zeer afhankelijk van samenwerking met andere (overheid)instanties en partijen. Soms is deze samenwerking wettelijk vastgelegd. In andere gevallen kan deze voortkomen uit samengestelde belangen of verantwoordelijkheden.⁵¹

Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de functies beschreven die bijdragen aan de terrorismebestrijding van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Er is een onderscheid gemaakt tussen de drie functiegebieden: het vergaren van inlichtingen, beveiligen en inlichtingen beschermen, en samenwerken. Binnen het eerste functiegebied zijn vier vormen van inlichtingenvergaring aan de orde gekomen. Human intelligence, geospatial intelligence, signal intelligence en open source intelligence dragen elk op een andere wijze bij aan de bestrijding van terrorisme, door het vergaren van inlichtingen mogelijk te maken. Deze inlichtingen kunnen dienen als early warning of om veiligheidsdiensten te helpen snel duidelijkheid te creëren bij een daadwerkelijke aanslag om de pakkans van de daders te vergroten en burgers in veiligheid te brengen. Het tweede functiegebied is van defensievere aard en bevat cybersecurity en contra-inlichtingen, contraspionage en veiligheidsonderzoeken. Cybersecurity richt zich op de verdediging van digitale systemen tegen cyberterrorisme. Contra-inlichtingen en contraspionage zijn defensieve en offensieve manieren om een eigen inlichtingen- of veiligheidsdienst te beschermen tegen de poging inlichtingen te verzamelen door andere diensten. Veiligheidsonderzoeken vallen onder deze defensieve component en vormen een middel tegen

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Walsh, J. I., 'Intelligence-sharing in the European Union: Institutions are not enough', (2006), *Journal of Common Market Studies*, 626.

⁵⁰ Aldrich, R.J., 'Transatlantic intelligence and security cooperation', (2004), *International Affairs*, 2-3.

⁵¹ Abels, H.A.M., 'Inlichtingen- en veiligheidsdiensten en terrorismebestrijding', 215.

terrorisme door onderzoek te doen naar kandidaten die in aanraking zijn gekomen met onder andere terrorisme, radicalisering en extremisme. Terrorisme is een transnationale dreiging en daardoor niet aan grenzen gebonden. Daarbij zijn ook op nationaal niveau verschillende partijen nodig om een succesvolle bestrijding van terrorisme mogelijk te maken. Het laatste functiegebied gaat daarom in op nationale en internationale samenwerking in de bestrijding van terrorisme.

3. Inleiding onderzoek

Inleidend op het comparatieve onderzoek zal in dit hoofdstuk de situatie geschetst worden waarin de diensten van de twee landen, Nederland en Israël, met elkaar vergeleken zullen worden. Eerst zal kort de geschiedenis van beide diensten in het kader van terrorisme worden uiteengezet. Daarna zal het dreigingsbeeld met betrekking tot terrorisme van beide landen besproken worden.

3.1 Israël

Al dertig jaar voordat de staat Israël officieel onafhankelijk verklaard werd, in 1948, hielden Israëlische diensten zich bezig met het verzamelen van informatie, die voornamelijk gebruikt werd in de strijd met de Palestijnen. De *Shai*⁵² bouwde het eerste Humint en later ook Sigint netwerk met als doel de strijd voor een onafhankelijk Israël, na de Tweede Wereldoorlog, te ondersteunen. Rond 1950 werd de Shai opgedeeld en werden verschillende nieuwe diensten opgericht om onderscheid te maken in onder andere een binnenlandse veiligheidsdienst (*Shin Bet*⁵³), een buitenlandse inlichtingendienst (de *Mossad*⁵⁴), en een Militaire inlichtingendienst (de *Aman*⁵⁵).⁵⁶ Deze drie diensten vormen samen nu nog steeds de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van Israël.

De geschiedenis van de genoemde diensten en de ervaring op het gebied van terrorismebestrijding die zij in de periode sinds hun ontstaan hebben verworven, is sterk beïnvloed door de strijd die

⁵² De Shai deed zijn intrede in 1940 en was de eerste officiële inlichtingendienst van Israël. Black, I., Morris, B., *Israel's Secret Wars*, (London, 1991), Hamish Hamilton, 17.

⁵³ Ook bekend onder de namen Israel Security Agency, General Security Service en Shabak. De Shin Bet is verantwoordelijk voor de nationale veiligheid van Israël en daarmee voornamelijk de bestrijding van terrorisme en subversie. Het operatiegebied beslaat daarbij het grondgebied van Israël, door Israël bezette gebieden en conflictgebieden als de Gaza Strip.

Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, (Jerusalem, 2012), Gefen Publishing House, 4-5.

⁵⁴ De Mossad is verantwoordelijk voor buitenlandse geheime operaties die bijdragen aan de nationale veiligheid. Hieronder vallen o.a. verschillende vormen van intelligence, terrorismebestrijding, en speciale operaties.

Idem, 4.

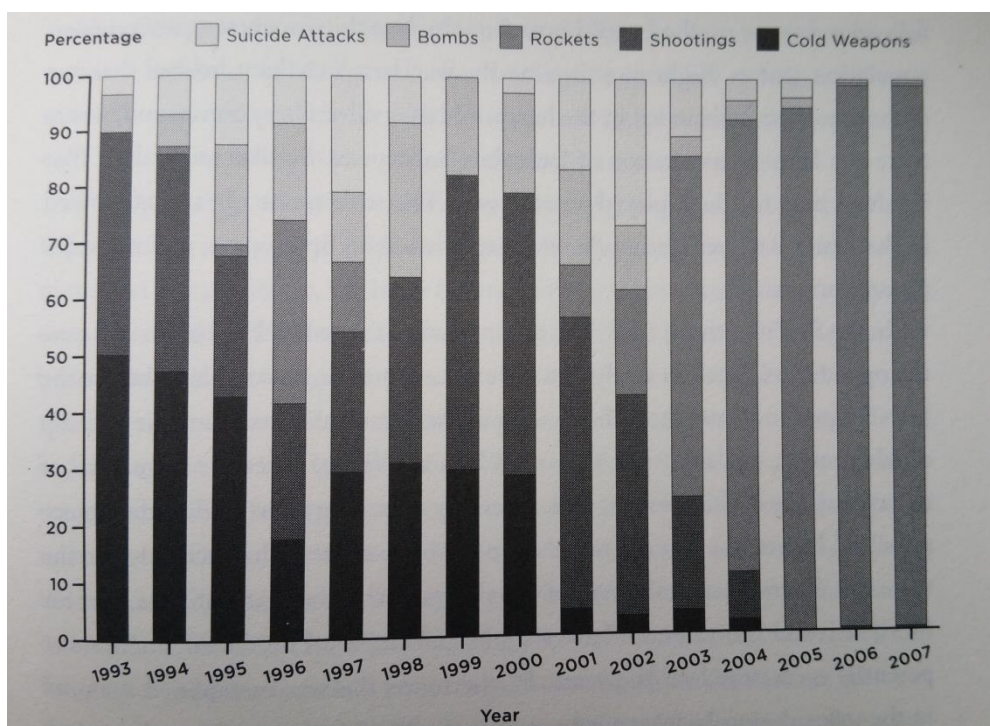
⁵⁵ Ook bekend onder de naam Israel Defense Intelligence, een zelfstandige militaire dienst naast de landmacht, luchtmacht en marine. De dienst is o.a. verantwoordelijk voor diverse inlichtingen-eenheden binnen deze krijgsmachtsdelen en het analyseren van deze inlichtingen.

Idem, 3.

⁵⁶ Pedahzur, A., *The Israeli secret services & the struggle against terrorism*, 20.

gevoerd is tussen Israël en de Palestijnen.⁵⁷ Het is echter te voorbarig om hieruit te concluderen dat deze vijand ook geleid heeft tot een eenzijdige vorm van terroristische dreigingen of zelfs vijandige terroristische groeperingen alleen afkomstig uit Palestijnse gebieden. Eerste vormen van wereldwijd terrorisme deden hun intrede begin jaren '70, toen Palestijnse terroristen steun verwierven bij buitenlandse terroristische groeperingen⁵⁸. Wat betreft de vorm van dreigingen heeft Israël op tactisch niveau de afgelopen twee decennia te maken gehad met diverse soorten wapens, zoals onderstaande figuur weergeeft.

Figuur 2 Het aandeel van verschillende wapens in de terroristische aanslagen van Palestijnse groeperingen⁵⁹

Hoewel Israël nooit een officiële contraterrorisme-doctrine heeft ontwikkeld⁶⁰ kunnen verschillende strategieën of trends worden onderscheiden die door Israël in haar geschiedenis van terrorismebestrijding aangewend zijn om grip te krijgen op het Palestijnse terrorisme. Tweemaal kan een 'semi-defensieve' periode onderkend worden waarin terrorisme gezien werd als een fysieke en

⁵⁷ Idem, 38-39.

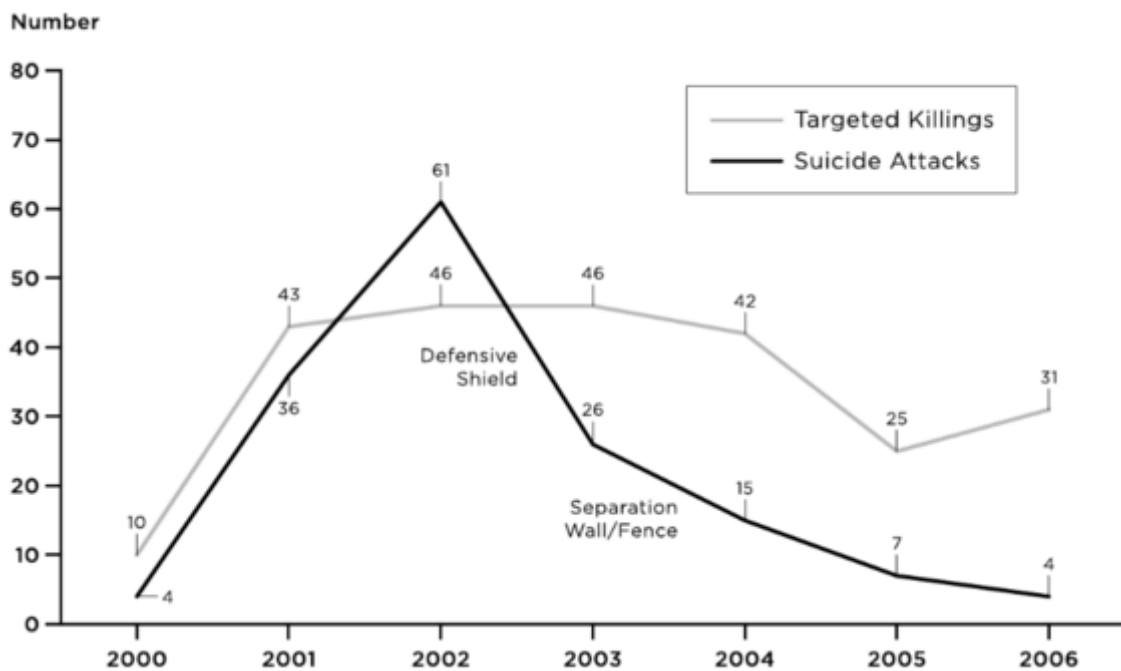
⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Idem, 139.

⁶⁰ Idem, 3.

psychologische dreiging en waarbij het beschermen van de burgers prioriteit kreeg.⁶¹ Resultaat van een dergelijke strategie is bijvoorbeeld te herkennen in het opzetten van een hek, om de grens tussen Israël en de Westelijke Jordaanoever fysiek te scheiden.⁶²

Figuur 3 Zelfmoordaanslagen en gewapende moorden door Palestijnen tijdens de Tweede Intifada⁶³

Hoewel bovenstaande grafiek weergeeft hoe voornamelijk zelfmoordaanslagen zijn afgenomen sinds de fysieke scheiding tussen verschillende gebieden, is er ook een samenhang te zien tussen deze afname en de toename, in verhouding, van het gebruik van raketten door Palestijnse terroristen.

Uiteindelijk valt niet te ontkennen dat een zeker 'War model'⁶⁴ de boventoon voert in het contraterrorisme-model van Israël. Elke (raket)aanval wordt gezien als oorlogsverklaring en levert regelmatig een heftigere reactie op van het Israëlische leger.⁶⁵ Operation Protective Edge, in 2014, is

⁶¹ Idem, 32 & 122.

⁶² Idem, 123.

⁶³ Idem, 122.

⁶⁴ Idem, 135.

⁶⁵ Dit online artikel van de BBC geeft een beknopt overzicht van de Israëlische inval in de Gazastrook in juli 2014. 'Gaza-Israel conflict: Is the fighting over?', (2014), BBC.com, Via, www.bbc.com/news/world-middle-east-28252155 (Geraadpleegd 19-01-2016)

hier een recent voorbeeld van. Na aanhoudende raketbeschietingen vanuit Palestina en de uiteindelijke ontvoering van drie Israëlische tieners viel Israël de Gazastrook binnen.⁶⁶

3.2 Nederland

De eerste voorloper van zowel de huidige AIVD als MIVD werd in juni 1914 in het leven geroepen als de derde sectie van de Generale Staf (GSIII).⁶⁷ In de Eerste Wereldoorlog kon deze sectie als eerste in actie komen door inlichtingen te verzamelen over buitenlandse legers voor het neutrale Nederland. Duidelijk is dat hier, op minimale wijze, voornamelijk nog sprake was van de inzet van inlichtingen voor de militaire component.⁶⁸

Tijdens het interbellum werd het, al in de oorlog opgezette inlichtingenwerk van plaatselijke politiekorpsen, bevestigd door het opzetten van een eerste veiligheidsdienst, de Centrale Inlichtingendienst.⁶⁹ De naam kan enigszins misleiden aangezien de organisatie zeer decentraal opereerde en verantwoordelijk was voor de binnenlandse veiligheidscomponent.⁷⁰ Het aandeel van Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten tijdens de Tweede Wereldoorlog is hoogstens zeer bescheiden te noemen. Na de oorlog werd echter op aandringen van de geallieerden het Bureau voor Nationale Veiligheid ingericht, dat als snel veranderde in de Centrale Veiligheidsdienst (CVD), en de Buitenlandse Inlichtingendienst (BID).⁷¹

Na de Duitse overheersing vond Nederland, met de hulp van de VS, een nieuwe totale dreiging: Stalin en het communisme. De communistische staatsgreep in Praag, die mogelijk was doordat sleutelposities binnen de Tsjechoslowaakse overheid geïnfiltrerd waren, diende hierbij als een voorbeeld voor hoe de Russen ook in Nederland in staat zouden zijn de macht in handen te krijgen.⁷²

⁶⁶ Een kort verslag van Operation Protective Edge door de informatiedienst van het Israëlische leger.

www.idfblog.com/blog/2014/08/05/operation-protective-edge-numbers/ (Geraadpleegd 19-01-2016).

⁶⁷ Engelen, D., 'Mars door de tijd van een institutie: beknopte geschiedenis van de AIVD', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 59.

⁶⁸ Graaff, B. de, 'De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten: nooit te oud om te leren', (2015), Groniek, 253.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Met de huidige kennis en ontwikkelingen over intelligence zou een benaming als Decentrale Veiligheidsdienst meer in overeenstemming zijn met de aard van deze organisatie.

Vgl. Ibidem en

www.aivd.nl/onderwerpen/inlichtingen-over-het-buitenland/vraag-en-antwoord/wat-is-het-verschil-tussen-een-inlichtingendienst-en-een-veiligheidsdienst (Geraadpleegd 19-01-2016).

⁷¹ Engelen, D., 'Mars door de tijd van een institutie: beknopte geschiedenis van de AIVD', 64.

⁷² Ibidem.

Een neventaak kreeg in de jaren '70 gestalte toen vormen van extremisme en terrorisme intrede deden binnen het Nederlandse veiligheidsbeeld. De, inmiddels tot Binnenlandse Zaken behorende en daarom van CVD tot BVD omgedoopte, Binnenlandse Veiligheidsdienst had moeite zich gedeeltelijk van de communistische vijand af te keren en zich te richten op eerst studentenradicalisering maar later ook internationaal terrorisme en Nederlandse sympathisanten van diverse buitenlandse terroristische groeperingen.⁷³ Voornamelijk linkse (RAF, Rode Brigades) en nationalistische groeperingen (PLO, IRA, ETA) acteerden in deze periode.⁷⁴ In de jaren '70'en '80' werden meerdere aanslagen gepleegd. Een voorbeeld zijn de kapingen van KLM toestellen door de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie, de PLO. Een ander voorbeeld is de Molukse treinkaping bij De Punt waarmee de huidige politiek, vanwege de gewelddadige afloop, nog regelmaat wordt geconfronteerd.⁷⁵

De taken van de diensten hadden zich sinds hun bestaan uitgebreid maar wat betreft het personeelsaantal deed de, inmiddels, Inlichtingendienst Buitenland (IDB) sterk onder voor de BVD. In 1994 werd deze dienst opgeheven maar in 1997 nam de Nederlandse inlichtingengemeenschap nieuwe vormen aan door, middels een samensmelting met de individuele militaire inlichtingencomponenten van de Marine, Landmacht en Luchtmacht, de totstandkoming van Militaire Inlichtingendienst (MID).⁷⁶

De val van de Berlijnse muur zette aan tot een verschuiving van het dreigingsbeeld, wat zo zijn uitwerking had op de instelling en doelen van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Toch duurde het tot 2002 totdat een nieuwe Wet Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (WIV)⁷⁷ leidde tot een hervorming van deze diensten in de samenstelling die wij tegenwoordig kennen:⁷⁸ de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD), verantwoordelijk voor de veiligheid van de krijgsmacht en buitenlandse militaire inlichtingen, en de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), verantwoordelijk voor de binnenlandse veiligheid en buitenlandse inlichtingen op civiel gebied.⁷⁹

⁷³ Idem, 67.

⁷⁴ Eikelenboom, S., *Niet Bang om te sterven: Dertig jaar terrorisme in Nederland*, (Amsterdam, 2007), Nieuw Amsterdam, 195

⁷⁵ Idem, 131-135.

⁷⁶ Reijn, J. A., van, 'Militair of civiel, centraal of decentraal: de wordingsgeschiedenis van de MIVD', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 85-86.

⁷⁷ De eerste WIV werd op 7 februari 2002 geldend. De huidige WIV heeft verschillende aanpassingen ondergaan en is geldend vanaf 21-01-2016.

www.wetten.overheid.nl/BWBR0013409/geldigheidsdatum_21-01-2016 (Geraadpleegd 19-01-2016).

⁷⁸ Graaff, B. 'De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten: nooit te oud om te leren', 258.

⁷⁹ Functieomschrijvingen van zowel de AIVD en de MIVD afkomstig van de internetsites van deze diensten.

www.defensie.nl/organisatie/bestuursstaf/inhoud/eenheden/mivd (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.aivd.nl/over-aivd (Geraadpleegd 19-01-2016).

De nieuwe samenstelling van de diensten kwam op een moment dat terrorisme, met de 9/11 aanslag als rampzalige eye opener, een serieuze dreiging begon te vormen voor ook Nederland. Aanslagen in Madrid, Istanbul en Londen bevestigden deze dreiging en waren de oorzaak van het in het leven roepen van een nieuwe organisatie, verantwoordelijk voor de algemene nationale veiligheid waaronder terrorisme en cybersecurity, de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). De NCTV is geen inlichtingen- of veiligheidsdienst zoals de AIVD en MIVD maar bepaalt bijvoorbeeld wel het nationale dreigingsniveau ten aanzien van terrorisme. Dit actuele dreigingsniveau bevindt zich, ondanks de verhoogde niveaus van verschillende buurlanden,⁸⁰ sinds 2013 op substantieel niveau:

“Het dreigingsniveau voor Nederland is onveranderd substantieel. Dat houdt in dat de kans op een aanslag in Nederland reëel is. Het beeld van een complexe en reële dreiging geldt voor het gehele Westen. In Europa wordt zowel rekening gehouden met de mogelijkheid van complexe en grootschalige aanslagen, alsmede meer kleinschalige en eenvoudige aanslagen.”⁸¹

Oorzaken voor deze dreiging die door het NCTV worden aangehaald zijn geradicaliseerde terugkeerders van ISIS-aanhangers uit Syrië en Irak evenals een groeiend aantal Nederlanders dat doordringt tot de hogere invloedssferen van ISIS. Hiertoe behoren ook organisaties met het doel aanslagen te plegen in het Westen.⁸² Het is tegenwoordig dit Jihadistische motief dat het terroristische dreigingsbeeld in Nederland vrijwel volledig bepaalt.⁸³

Conclusie

Israël kent, op enkele uitzonderingen na, al lange tijd dezelfde samenstelling van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. De dreigingen waar deze diensten mee te maken hebben gehad op het gebied van terrorisme zijn zeer verschillend en onvoorspelbaar gebleken, maar wel voornamelijk voortgekomen uit de strijd met de Palestijnen. Nederland, daarentegen, heeft een veelvoud aan

⁸⁰ Europese landen hanteren niet dezelfde dreigingsniveaus als Nederland. Wel zijn de niveaus sinds de aanslagen van 13-11-2015 verhoogd of tijdelijk verhoogd. www.nrc.nl/nieuws/2015/11/24/de-dreigingsniveaus-door-europa-een-interactieve-kaart (Geraadpleegd 19-01-2016).

⁸¹ Uitleg van het ‘substantiële dreigingsniveau’ volgens de website van de NCTV Via, www.nctv.nl/onderwerpen/tb/dtn/actueeldreigingsniveau/ (Geraadpleegd 19-01-2016).

⁸² Idem.

⁸³ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, ‘Hoofdlijnen Jaarplan AIVD 2016’, (Den Haag, 2015).

verschillende diensten gekend die uiteindelijk meer in naam dan in samenstelling met elkaar verschilden. Tot op heden is er in Nederland wel verschillende malen sprake geweest van een terroristische dreiging of zelfs aanval. Toch stonden deze dreigingen in schril contrast met het terroristische dreigingsbeeld van Israël. Hier is de mogelijkheid tot aanslagen aan de orde van de dag, wat heeft geleid tot een militaire veiligheidscultuur waarin vrijheid het vaak aflegt tegen de veiligheid van de burger. Het contrast tussen de dreigingsbeelden van beide landen is de afgelopen jaren verkleind. Er is een reële, dan wel waarschijnlijke, kans op een aanslag in Nederland. Een trend in onveiligheid die mogelijk de komende tijd zal doorzetten.

4. Het Onderzoek

Het mag inmiddels duidelijk zijn dat de wereld van intelligence een complexe wereld is waarin verschillende landen op een verschillende wijze invulling hebben gegeven aan hun inlichtingen- en veiligheidsdiensten, afhankelijk van de dreigingen waarmee zij in het verleden zijn geconfronteerd. Door de behandeling van achtereenvolgens de begrippen ‘intelligence’ en ‘inlichtingen- en veiligheidsdiensten,’ de functies van deze diensten met betrekking tot terrorismebestrijding en het dreigingsbeeld van beide landen, is er voldoende grondslag aanwezig om te kunnen aanvangen met de vergelijking.

4.1 Vergaren van inlichtingen

4.1.1 Israël

Zie bijlage 1 voor een organogram van de Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten. In de tekst zullen meerdere onderdelen genoemd worden die in deze schematische weergave terug te vinden zijn.

Humint

Human intelligence is de eerste en, samen met Sigint, de belangrijkste pilaar waarop de uitgebreide inlichtingencapaciteit van Israël gegroundvest is. De functie vormt de primaire inlichtingenstroom in zowel oorlogs- als vreedstijd. Het ontbreken van huidige technologische ontwikkeling, die de inzet van digitale systemen voor het vergaren van inlichtingen mogelijk maken, is de reden dat de Israëlische Shai vrijwel volledig afhankelijk was van Humint inlichtingen tijdens de onafhankelijkheidstrijd van Israël.

De Humint afdelingen van de Israëlische inlichtingengemeenschap verzorgen een aanzienlijk deel van de dagelijkse bron van binnenkomende militaire inlichtingen evenals inlichtingen ten behoeve van terrorismebestrijding.⁸⁴ Binnen de Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten zijn twee afdelingen specifiek belast met het human intelligence werk ten behoeve van terrorismebestrijding. *Unit 504* is onderdeel van de Aman en verantwoordelijk voor het verzamelen van militaire human intelligence in grenslanden. Tegenwoordig is *Unit 6154* hierbinnen specifiek verantwoordelijk voor

⁸⁴ Vgl. Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 203-216.

inlichtingen vanaf Palestijns grondgebied. Binnen eigen grenzen vervult de *Interrogations Branch* van de Shin Bet de taak verdachten te ondervragen.⁸⁵

De diensten leiden zelf personeel op tot intelligence-officieren. Het werven van personen die onderdeel zijn van een vijandelijke groepering, contraspionage, is echter een andere, maar zeer effectieve, methode om tot waardevolle inlichtingen te komen. Een bekend voorbeeld is het verhaal van de Palestijnse jongen Mosab Hassan Yousef. Als zoon van een vooraanstaand leider van Hamas werd Yousef, tijdens een verhoor, overgehaald in het geheim voor de Shin Bet te gaan werken. De inlichtingenbijdrage die hij vervolgens leverde heeft geleid tot de arrestaties van meerdere Hamas-leden die van plan waren, of op het punt stonden, (zelfmoord)aanslagen te plegen.⁸⁶ Al snel werd Yousef de belangrijkste human intelligence bron op de Westelijke Jordaan oever. Het beschermen van zijn identiteit werd zelfs zo belangrijk dat Yousef zich meerdere malen door het Israëlische leger gevangen heeft laten nemen om zo argwaan binnen de Hamas te voorkomen.⁸⁷

Het is uitzonderlijk wanneer een verhaal als dat van Yousef publiekelijk bekend wordt. Ter bescherming van de bron blijven veel succesverhalen geheim en zijn het juist *intelligence failures*⁸⁸ die uitkomen. Een voorbeeld is het bloedbad van München tijdens de olympische zomerspelen van 1972.

Tegenover het Humint succesverhaal van Youssef staan echter ook enkele gevallen waarin Palestijnse potentiële agenten zich tegen hun contactpersoon of *handler*⁸⁹ keren. De vakbekwaamheid van deze handlers is daarom een belangrijk aandachtsgebied van alle Israëlische diensten.⁹⁰ Deze vakbekwaamheid wordt ondersteund door de interesse en moeite die gedaan wordt om de cultuur

⁸⁵ Pedahzur, A., *The Israeli secret services & the struggle against terrorism*, 196.

⁸⁶ Issacharoff, A., "Haaretz exclusive: Hamas founder's son worked for Shin Bet for years", (2010), Haaretz News, Via, www.haaretz.com/haaretz-exclusive-hamas-founder-s-son-worked-for-shin-bet-for-years-1.266204 (Geraadpleegd 02-02-2016).

⁸⁷ Het volledige verhaal van Yousef heeft hij zelf geschreven in zijn boek *Son of Hamas*. Het boek is later verfilmd met de titel *The Green Prince*. Inmiddels woont Yousef in Amerika waar hij Via, een rechtszaak asiel heeft gekregen door, opmerkelijk genoeg, de getuigenverklaring van de man die hem voor de Shin Bet had geworven en fungeerde als zijn 'handler.'

Yousef, M. H., 'Son of Hamas: A gripping account of terror, betrayal, political intrigue, and unthinkable choices' (Carol Stream, 2011), *Tyndale House Publishers* en www.haaretz.com/haaretz-exclusive-hamas-founder-s-son-worked-for-shin-bet-for-years-1.266204 (Beiden Geraadpleegd 21-01-2016).

⁸⁸ Niet alleen voorkomend in de Israëlische inlichtingengemeenschap maar ook in Nederland. Meer over intelligence failures in Graaff, B. de, 'Die eeuwige, onvermijdelijke intelligence failures,' in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), *Kluwer*, 553.

⁸⁹ Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 212.

⁹⁰ Idem, 214.

en redeneringen van vijandige Palestijnse groeperingen te leren kennen. Een derde reden voor het succes van Humint binnen de Israëlische diensten is de samenwerking tussen de diensten onderling en *responce forces* die snel kunnen reageren bij eventuele dreigingen.⁹¹

Sigint

Dat de Israëlische diensten belang hebben bij Signals intelligence blijkt uit de omvang van de eenheid die hier verantwoordelijk voor is. Unit 8200 is de grootste eenheid binnen de Aman en de drijvende kracht achter het overgrote aandeel inlichtingen. De eenheid heeft geen civiele tegenhanger en levert inlichtingen over staten, krijgsmachten maar ook terroristische groeperingen. Laatstgenoemden dwongen de eenheid zich ook te ontwikkelen op tactisch niveau binnen en net over de Israëlische grenzen.⁹²

De Oslo-vredesakkoorden stelden verschillende zones binnen de Gazastrook en Westelijke Jordaanoever onder Palestijnse autoriteit of bestuur.⁹³ De akkoorden leidden tot een intensivering van de samenwerking tussen Unit 8200 en de Shin Bet. Op deze wijze bleef er grip op de inlichtingenstromen uit Palestijnse gebieden, zonder hier fysiek aanwezig te zijn. De samenwerking bracht echter frictie met zich mee omdat de reorganisatie ten koste ging van de inlichtingencapaciteit van militaire grondtroepen. Ook botsten methodes en technieken van de Shin Bet met medewerkers van de Sigint eenheid.⁹⁴ De ethische vraag 'in hoeverre de diensten zichzelf inzage mogen verschaffen in het privéleven van Palestijnse burgers ten behoeve van early warning mogelijkheden?', komt naar voren in een door voormalige Unit 8200 medewerkers ondertekende brief. In de brief geven zij aan te weigeren mee te werken aan het vergaren van privacy schendende inlichtingen die vervolgens gebruikt kunnen worden om informanten te werven in de vorm van chantage.⁹⁵ De Israëlische diensten zijn gevoelig voor dergelijke uitlatingen van medewerkers. Het gevolg is dat verschillende afdelingen vaak in onwetendheid gehouden worden over werkzaamheden van andere afdelingen.⁹⁶

⁹¹ Idem, 213.

⁹² Idem, 198-200.

⁹³ De Oslo-akkoorden zijn gesloten in 1993 en 1995. Via, www.web.archive.org/web/20021115183950/knesset.gov.il/process/docs/oslo_eng.htm en www.web.archive.org/web/20021115180646/knesset.gov.il/process/docs/heskemb_eng.htm (Beiden Geraadpleegd 09-02-2016).

⁹⁴ Idem, 200.

⁹⁵ Williams, D., 'Wiretaps against Palestinians are wrong, Israeli ex-spies tell Netanyahu', (2014), Reuters, Via, www.reuters.com/article/us-palestinians-israel-wiretappers-idUSKBN0H70LV20140912 (Geraadpleegd 28-01-2016).

⁹⁶ Halpern, M. D., 'The tech geeks are Israel's war heroes', (2013), The World Post, Via, www.huffingtonpost.com/micah-d-halpern/the-tech-geeks-are-israel_b_3589078.html (Geraadpleegd 28-01-2016).

De kracht van de eenheid komt voort uit zijn omvang en stelt haar in staat grote hoeveelheden informatie te verwerken. De wijze waarop Israël invulling geeft aan deze eenheid geeft aan dat het zich sterk bewust is van deze kracht. Hoewel bezuinigingen Israëlische militaire eenheden hebben getroffen, zijn de Sigint afdelingen ontzien en vormen Sigint medewerkers zogezegd de oorlogshelden van de toekomst.⁹⁷

Geoint

De Geospatial intelligence capaciteit van Israël is onderbelicht in de literatuur maar zal waarschijnlijk aan bekendheid winnen naarmate het een grotere rol gaat spelen in de bestrijding van terrorisme. De Geoint database is onderdeel van het Central Imint Center dat, samen met de Visual Intelligence Unit 9900⁹⁸, verantwoordelijk is voor het aanleveren van foto en video inlichtingen. Dit wordt samengevoegd met Sigint en Geoint waardoor een geïntegreerde schat aan informatie ontstaat.⁹⁹

Voor het vergaren van deze inlichtingen zoals kaarten van steden en dorpen, infrastructuur, demografische gegevens of bevolkingsstructuren wordt een beroep gedaan op voornamelijk op luchtvaart gebaseerde inlichtingentechnieken. De eerste Unmanned Aerial Vehicles (UAV) werden in 1982 operationeel ingezet.¹⁰⁰ Tegenwoordig bezit Israël een zeer geavanceerde onbemande vliegtuigvloot. Belangrijker echter zijn satellieten, om op elk gewenst moment van bovenaf recente informatie te verkrijgen over terrein, infrastructuur of beweging van personen binnen een bepaald gebied. Israël zet sinds 1988 satellieten in voor Geoint doeleinden. In 2008 is het vermogen van deze ruimtevloot sterk uitgebreid met de TecSar satelliet waarvan de inlichtingenvergaring, in tegenstelling tot veel andere landen, in het teken staat van inlichtingen en militaire doeleinden ten behoeve van de nationale veiligheid.¹⁰¹

Vanwege de beperkte beschikbare (betrouwbare) literatuur over dit onderwerp is niet met zekerheid te zeggen op welke wijze Israël gedetailleerd invulling geeft aan deze relatief nieuwe vorm van intelligence. Duidelijk is dat de functiegebieden van Visint, Imint en Geoint elkaar deels overlappen door gebruik te maken van dezelfde technieken of elkaars inlichtingen. Ook is zeker dat de Israëlische diensten de capaciteiten bezitten om Geoint in te zetten bij terrorismebestrijding.

Verschillende onderzoeken gaan in op het 'voorspellen van terroristische aanslagen' met behulp van GIS in Israël. Juist de gegevens die voortkomen uit de ervaring van Israël met terroristische

⁹⁷ Idem.

⁹⁸ Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 236.

⁹⁹ Lowenthal, M. M., Clark, R. M., *The Five Disciplines of Intelligence Collection*, (Washington, 2015), CQ Press, 189.

¹⁰⁰ Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 238.

¹⁰¹ Vgl. Lowenthal, M. M., Clark, R. M., *The Five Disciplines of Intelligence Collection*, 189.

aanslagen, worden gebruikt om te onderzoeken op welke manier GIS effectief kan worden ingezet.¹⁰² Het is lastig te achterhalen of de Israëlische diensten gebruikmaken van deze onderzoeken of zelf onderzoek doen.

Osint

Omdat de voornaamste bron van Open Source Intelligence tegenwoordig bestaat uit internet en social media, lijkt deze vorm van inlichtingenvergaringen nog in de kinderschoenen te staan. Niets is echter minder waar met het oog op Israël, dat al sinds de begintijd van zijn inlichtingen- en veiligheidsdiensten aan Osint doet. De Hatzav, onderdeel van Unit 8200, analyseerde publiekelijk beschikbare media, zoals kranten, radio en televisie, van voornamelijk Arabische vijandelijke staten.¹⁰³

De afdeling is inmiddels opgeheven, waarna de Osint capaciteiten zijn verdeeld over andere units. Een mogelijke verklaring hiervoor is de groei van beschikbare open source informatie en het aandeel bruikbare inlichtingen dat hieruit voortkomt. De afdeling heeft, in vergelijking met grotere Osint organisaties zoals het National Open Source Enterprise van de Amerikaanse overheid, niet meer het vermogen de complete schat aan Osint informatie effectief te analyseren.¹⁰⁴ Het verlegt daarom de focus waarbij het de analyse van publieke algemene informatie en achtergrondinformatie vermindert en zich richt op informatie waarvan de relatie met een vijand waarschijnlijker is. Het gaat hier om informatie die een vijand liever verbergt maar onmogelijk kan verbergen, gelekte informatie en informatie waaruit waardevolle aanleidingen voor onderzoek door andere inlichtingenmethodes kunnen ontstaan.¹⁰⁵

4.1.2 Nederland

Humint

Zowel de AIVD als MIVD bezit Humint capaciteiten. Het inlichtingenwerk ten behoeve van terrorismebestrijding is primair de taak van de AIVD. Bij de inzet van inlichtingenmethodes,

¹⁰² Voorbeelden zijn het Amerikaanse RAND onderzoek

RAND corporation, 'Predicting Suicide Attacks: Integrating spatial, temporal, and social features of terrorist attack targets,' (2013), Rand Corporation en

Claude, B., Lakdawalla, D., 'How does terrorism risk vary across space and time? An analysis based on the Israeli experience,' (2007), Peace Economics.

¹⁰³ Schleifer, R., *Psychological warfare in the Arab-Israeli conflict*, (Londen, 2014), Palgrave Macmillan, 30.

¹⁰⁴ Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 232.

¹⁰⁵ Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 220-229.

waaronder Humint, ten aanzien van terrorismebestrijding door de MIVD in het buitenland, dient een defensiebelang aanwezig te zijn.¹⁰⁶

De focus op het gebied van Humint heeft zich, in overeenstemming met het dreigingsbeeld na het vallen van de Berlijnse muur, van het communisme afgewend. De nieuwe focus werd destijds deels ingevuld door terrorismebestrijding, een taak waarvan het belang de laatste decennia aanzienlijk is toegenomen.¹⁰⁷ Verfilmingen van Jihadistische dubbelspionnen evenals succesvolle verslagen van Nederlandse infiltratie- of undercover operaties door human intelligence agenten zijn echter niet bekend, waar Israël die wel heeft. De vraag is of dit komt doordat de Nederlandse diensten zich simpelweg niet wagen aan deze gevoelige operaties of doordat zij deze uitstekend verborgen weten te houden.

De kans dat de Nederlandse diensten dergelijke operaties ondernemen binnen het kader van terrorismebestrijding worden ondersteund door de volgende drie punten. Ten eerste zijn terroristische dreigingen, zeker op de huidige schaal, relatief nieuw. Operaties lopen nog of zijn recentelijk afgerond. Om de veiligheid van agenten en bondgenoten of infiltratietechnieken niet prijs te geven wint geheimhouding het van openbare erkenning. Ten tweede is er mogelijk wel degelijk een operatie bekend geraakt naar aanleiding van een fraudeonderzoek. Onder de dekmantel van 'Global Security Providers' schijnen twee Humint agenten getracht te hebben de geldstromen van diverse Al-Qaida- en Taliban-groeperingen in kaart te brengen.¹⁰⁸ Ook hebben Nederlandse diensten in het verleden eerder dubbelagenten ingezet, tegen statelijke actoren¹⁰⁹. Ten derde staat de WIV het plegen van aanvaardbare strafbare feiten toe, wanneer dit ten behoeve van een dekmantel nodig is om bijvoorbeeld een aanslag te voorkomen.¹¹⁰ Wanneer de noodzaak bestaat hier een wettelijke bepaling over op te nemen kan dit wijzen op het daadwerkelijk voorkomen van dergelijke situaties.

¹⁰⁶ 'Commissie van toezicht betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 'Toezichtsrapport inzake onderzoek van de Commissie van Toezicht naar de rechtmatigheid van een contra-terrorisme operatie van de MIVD,' (2004), Commissie van Toezicht op de Inlichtingen en Veiligheidsdiensten (CTIVD), Via, www.burojansen.nl/terrorisme/toezicht1.htm (Geraadpleegd 29-01-2016)

¹⁰⁷ Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 409-410.

¹⁰⁸ Olmer, B., 'Geheim agent duikt onder voor terreurgroepen', (2011), Telegraaf, Via, www.telegraaf.nl/binnenland/20197607/___Geheim_agent_duikt_onder_voor_terreurgroepen___html (Geraadpleegd 02-02-2016).

¹⁰⁹ Een voorbeeld is een Tsjechoslowaakse agente, met codenaam SURPRISE, die tijdens de Koude Oorlog voor de BVD werkte.

Jong, B. de, Keller, W.J., 'Contra-inlichtingen en contraspionage', 284.

¹¹⁰ Wet op Inlichtingen en Veiligheidsdiensten 2002, art 21, lid 3, Via, www.wetten.overheid.nl/BWBR0013409 (Geraadpleegd 04-02-2016) en

Het bovenstaande derde punt is een factor die de dynamiek in het werk van Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten, niet alleen op het gebied van Humint, ook vaak tegenwerkt. In vergelijking met Israëlische heerst er in Nederland een strakker juridisch kader, waarvan de WIV een voorbeeld is.¹¹¹ Daarentegen is de opleiding van Humint agenten in Nederland aanzienlijk verbeterd waardoor zij geacht worden te kunnen werken met deze set aan regels en aanvullende capaciteiten die Humint-inlichtingenwerk van personeel vereist.

Sigint

Eerste tekenen van Signals intelligence vanaf Nederlandse bodem vonden plaats in de Eerste Wereldoorlog, waarin Nederland, als neutraal land, boodschappen van meerdere omliggende landen trachtte te onderscheppen. Tijdens de Koude Oorlog kon een tweedeling gemaakt worden tussen de inzet van Sigint tegen het Oosten en diverse andere dreigingen, waaronder terrorisme.¹¹²

De ondergeschikte rol van terrorismebestrijding veranderde na de aanslagen van 9/11. Met het, naar aanleiding van deze aanslagen, opgestelde Actieplan Terrorismebestrijding en Veiligheid besloot de regering de satelliet interceptiecapaciteit ten behoeve van terrorismebestrijding uit te breiden.¹¹³

Omdat de Sigint capaciteiten voornamelijk bij de MIVD waren ondergebracht pleitte de AIVD, met ondersteuning van het actieplan, voor een eigen Sigint satellietinterceptie-capaciteit. Op deze wijze was hij niet meer afhankelijk van de MIVD. Een eigen capaciteit kreeg de AIVD echter niet en in 2003 werd de Nationale Sigint Organisatie opgericht, bestuurd door zowel de AIVD en MIVD. De NSO is inmiddels omgedoopt tot de Joint Sigint-Cyber Unit, met de toevoeging van cyberintelligence capaciteit.

Op technologisch gebied houdt Nederland de Sigint ontwikkelingen goed bij.¹¹⁴ Toch is het wellicht nodig het werk van de JSCU enigszins in perspectief te zien. De organisatie huisvest ongeveer 350 medewerkers tegenover de vele meerdere duizenden medewerkers van de Israëlische Unit 8200.¹¹⁵ Hoewel computersystemen de informatie verzamelen en filteren gebeurt de daadwerkelijke analyse

Fijnaut, C. J. C. F., 'Informanten en infiltranten van de AIVD in het buitenland: (heimelijke) Humint in internationaal-publiekrechtelijk perspectief', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 443-444.

¹¹¹ Hijzen, C.W., Meijer, D.W.D., 'Draaien, opbouwen, runnen en afbouwen: Human intelligence in de Nederlandse context', 436-437.

¹¹² Wiebes, C., 'Het belang van Sigint', 458-459.

¹¹³ Gezamenlijke brief van verschillende ministers aan kamer, 'Actieplan terrorismebestrijding en veiligheid', (5 oktober, 2001), Actiepunt 18.

¹¹⁴ Wiebes, C., 'Het belang van Sigint', 472-473.

¹¹⁵ 'Achtergrond: Wat doet de NSO', (2014), Nu.nl, Via, www.nu.nl/politiek/3693881/achtergrond-doet-nso.html (Geraadpleegd 0202-2016) en Halpern, M. D., 'The tech geeks are Israel's war heroes'.

van deze informatie door personen van de MIVD en AIVD. Het is de vraag hoelang Nederland met een relatief kleine Sigint capaciteit de groeiende informatiestroom bij kan houden om op internationaal niveau mee te tellen. Nederland blijft daardoor, zeker in tijden van crises, afhankelijk van internationale samenwerking.¹¹⁶

Geoint

Binnen de Nederlandse diensten is Geospatial intelligence vrijwel alleen onderwerp van studie als militaire inlichtingencapaciteit van de MIVD. Deze vorm van intelligence wordt samengesteld bij het JISTARC¹¹⁷ en de MIVD.

Geografische informatie, benodigd voor Geoint, is afkomstig van drie afzonderlijke bronnen. Geografische informatie is voornamelijk afkomstig van de Dienst Geografie Koninklijke Landmacht en de Dienst der Hydrografie van de Koninklijke Marine. Daarnaast wordt via satelliet verzamelde informatie verkregen via samenwerking met internationale bondgenoten.¹¹⁸

Voor het verkrijgen van luchtfoto's ten behoeve van Imint heeft de MIVD indirect de beschikking over F-16 's met externe apparatuur of enkele UAV's die speciaal voor deze taak zijn uitgerust¹¹⁹. Omdat eigen satellieten ontbreken is Nederland afhankelijk van internationale samenwerking wanneer het de beschikking wil hebben over voornamelijk buitenlandse geografische inlichtingen. Omdat, ook in de inlichtingenwereld geldt, 'voor wat hoort wat', verspelen de Nederlandse diensten hierdoor de kans eigen belangen te kunnen stellen door niet in het bezit te zijn van unieke inlichtingen op geogebied.

Waar de MIVD jaarverslagen voorheen diverse plannen met betrekking tot Geoint vermeldden, is het opmerkelijk dat dit begrip ontbreekt bij de AIVD. De integratie van deze verschillende vormen van informatie kan een waardevol middel vormen bij terrorismebestrijding.¹²⁰ Hoewel de toepassing van Geoint bij de daadwerkelijke opsporing van terroristen waarschijnlijk minimaal is, kan deze toepassing wel gebruikt worden om bijvoorbeeld vluchtroutes van burgers of voor terroristen 'aantrekkelijke' aanslaglocaties te analyseren.

¹¹⁶ Vgl. Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 471-473.

¹¹⁷ Het Joint Intelligence, Surveillance, Target Acquisition & Reconnaissance Commando is de inlichtingenorganisatie voor opererende eenheden op missie. Via, www.defensie.nl/organisatie/landmacht/inhoud/eenheden/oocl/joint-istar-commando (Geraadpleegd 09-2-2016).

¹¹⁸ Kamerstuk 29924: 'Toezichtsverslagen AIVD en MIVD, lijst van vragen en antwoorden', (2013), punt 22, Via, zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29924-98.html (Geraadpleegd 0202-2016)

¹¹⁹ Via, www.defensie.nl/documenten/videos/2013/08/28/het-reccelite-fotoverkenningssysteem (Geraadpleegd 0202-2016).

¹²⁰ MIVD, 'Jaarverslag 2009', (Den Haag, 2009), en MIVD, 'Jaarverslag 2010', (Den Haag, 2010).

Osint

Net als het geval is bij Geoint zijn vermeldingen van Osint vrijwel alleen terug te vinden in de jaarverslagen van de MIVD. Deze stelt in 2013 dat de MIVD alleen gerechtigd is bijzondere bevoegdheden te gebruiken om gesloten bronnen te forceren wanneer die voor de uitvoering van zijn taken noodzakelijk zijn.¹²¹ Deze en meer rechtsregels met betrekking tot de bevoegdheden van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten zijn vastgelegd in de WIV.¹²² In vergelijking met Israël, speelt de wetgeving ten aanzien van deze diensten in Nederland een grotere rol met meer beperkingen als gevolg. Dit maakt het gebruik van Osint niet alleen belangrijk, maar ook noodzakelijk om aantoonbare aanwijzingen te verzamelen waardoor verder onderzoek met andere inlichtingenmethodes mogelijk is.¹²³ Ook in het beleidsstuk 'Nationale Contra-terrorisestrategie 2011-2011' wordt het belang van Osint in de strijd tegen terrorisme aangehaald. Vanwege de vereisten van 'proportionaliteit' en 'subsidiariteit' worden de diensten gedwongen zorgvuldig af te wegen wanneer en op welke wijze bepaalde inlichtingenmethodes worden ingezet. Open source intelligence biedt hier een middel om bijvoorbeeld informatie over potentiële terroristen te verzamelen wanneer andere methodes niet geschikt zijn.¹²⁴ Het jaarverslag vermeldt ook de, al eerder besproken, toename van het aanbod open-broninformatie. Het is niet verwonderlijk dat een relatief kleine inlichtingendienst als de MIVD hierdoor keuzes moet maken in de te analyseren informatie. De MIVD reageert hierop door de geautomatiseerde informatievoorziening te vergroten, waardoor de mogelijkheden tot specifiek zoeken worden vergroot.¹²⁵

4.2 Beveiligen en inlichtingen beschermen

4.2.1 Israël

Contra-inlichtingen en contraspionage

De spionageoperatie door de Shin Bet met Yousef is een voorbeeld van hoe de Israëlische diensten de meest waardevolle inlichtingen verkrijgen van personen of agenten die onderdeel uitmaken van een vijandelijke organisatie. Het is dan ook niet verrassend dat deze inlichtingenmethode ook tegen Israël gebruikt wordt. In beginsel is de Shin Bet verantwoordelijk voor de ontmaskering van deze

¹²¹ MIVD, 'Jaarverslag 2013', (Den Haag, 2013).

¹²² Wet op Inlichtingen en Veiligheidsdiensten, paragraaf 3.2.2 Bijzondere bevoegdheden van de diensten.

¹²³ Vgl. MIVD, 'Jaarverslag 2013'.

¹²⁴ Nationale Coördinator Terrorisbestrijding en Veiligheid, 'Nationale contra-terrorisestrategie 2011-2015', 55.

¹²⁵ Idem.

infiltranten.¹²⁶ Er zijn tientallen gevallen bekend van door Israël ontmaskerde infiltranten. Een aanzienlijk deel hiervan hield verband met de Sovjet-Unie, vanwege Israëls relatie met het Westen, waarvan de Verenigde Staten in het bijzonder.¹²⁷

Men zou verwachten dat Israël met een uitgebreid netwerk aan inlichtingen- en veiligheidsdiensten en een veiligheidsbeleid waarin veiligheid zwaarder weegt dan de vrijheid van de bevolking, een muur kan opwerpen tegen infiltranten. Omdat het land sinds zijn ontstaan gevuld is met immigranten afkomstig van verschillende plaatsen op de wereld en veelvuldig bezocht wordt door toeristen, zakenmensen en religieuze personen op bedevaart, bemoeilijkt dit echter de taak van de Israëlische diensten infiltranten met terroristische bedoelingen op te sporen. Een voorbeeld zijn buitenlandse studenten die, in dit geval, met een Brits of Amerikaans paspoort het land als toerist binnendrongen. Beiden waren echter gestuurd in opdracht van Hezbollah en beschikten over een uitgebreide dekmantel verzorgd door deze organisatie.¹²⁸

Een tweede voorbeeld komt voort uit het omstreden voortdurende conflict dat Israël voert met Palestina. Het conflict maakt Israël regelmatig 'slachtoffer' van media-aandacht. Het is voor een staat daarin, vanwege de verplichting tot enige transparantie en de omvang van de samenleving, lastig controle uit te oefenen op informatie dat door de media verspreid wordt. Dit zorgt ervoor dat Osint bronnen, voor onder andere terroristische organisaties als Hezbollah, ruim aanwezig zijn.¹²⁹

Cybersecurity

In oktober 2000, lanceerden enkele Israëlische studenten DoS-aanvallen tegen computersystemen van de Palestijnse Hamas en Hezbollah. Er werd vrijwel onmiddellijk gereageerd, wat resulteerde in het neerhalen van enkele Israëlische websites, waaronder die van de Israëlische regering, Defensie en het ministerie van Buitenlandse Zaken.¹³⁰ Sindsdien heeft het terrorisme met digitale middelen tegen Israël een snelle ontwikkeling doorgemaakt en heeft Israël zeer regelmatig te maken met cyber-aanvallen waaronder cyberterrorisme.¹³¹

¹²⁶ Kahana, E., 'Reorganizing Israel's intelligence community', (2002), *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 415.

¹²⁷ Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defense*, 252-255.

¹²⁸ Idem 255-256 .

¹²⁹ Vgl. Idem 252 & 255.

¹³⁰ Prichard, J. J., MacDonald, L. E., 'Cyber terrorism: A study of the extent of coverage in computer security textbooks', (2004), *Journal of Information Technology Education*, 281.

¹³¹ Via, www.idfblog.com/blog/2015/08/11/answer-digital-terror-idfs-cyber-warriors/ (Geraadpleegd 05-02-2016).

Tegenwoordig behoort het land tot de wereldtop wanneer het gaat om cyber-verdediging. De afdeling die zich hier initieel mee bezighoudt valt onder Unit 8200 Sigint binnen de Aman. Om voorloper te blijven in de ontwikkelingen van cybersecurity is tevens een nieuwe taakgroep samengesteld, IDF Cyber Command, van Unit 8200 en C4I eenheden,¹³² verantwoordelijk voor offensieve operaties en het bestrijden van online terrorisme.¹³³

Om de toename van cyber-verdedigingseenheden binnen Defensie en cyber-bedrijven in de private sector te reguleren stemde de Israëlische regering, in februari 2015, in met het samenstellen van het Israel National Cyber Authority (INCB), een organisatie die het overkoepelende gezag voert over de Israëlische cyber-verdediging.¹³⁴ Het INCB draagt zorg voor de nationale verdediging tegen cyber-aanvallen en het bevorderen van Israël's positie als voorloper op het gebied van informatietechnologie wereldwijd. Daarnaast ondersteunt de organisatie de samenwerking tussen universiteiten, bedrijven en overheidsinstanties.¹³⁵ Door de geldende dienstplicht in Israël is het bijvoorbeeld aantrekkelijk voor veel jongeren om ervaring op te doen als cybersecurity agent om daarna in het bedrijfsleven in deze sector aan de slag te gaan.¹³⁶

4.2.2 Nederland

Contra-inlichtingen en Contraspionage

De gedachte dat contra-inlichtingen of contraspionage door de Nederlandse diensten niet uitgevoerd wordt is te voorbarig.¹³⁷ In het stuk over Humint in Nederland is beschreven dat het waarschijnlijk is dat de Nederlandse diensten contraspionageoperaties uitvoeren in het kader van terrorismebestrijding. Daarnaast is Nederland vanwege zijn internationale organisaties en economie, samenwerkingsverbanden en migrantengemeenschappen een interessant doelwit voor buitenlandse inlichtingendiensten.¹³⁸ Het is niet verrassend dat de mogelijkheid bestaat dat ook terroristische organisaties binnendringen in de Nederlandse samenleving met het doel informatie te vergaren ter

¹³² C4I Unit is in 2003 samengesteld en verantwoordelijk voor teleprocessing strategies en ondersteuning. Via, www.idfblog.com/about-the-idf/idf-units/c4i-computers-and-communications/ (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹³³ De unit is in 2017 volledige operationeel. Via, www.idfblog.com/blog/2015/12/22/idf-cyber-command/ (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹³⁴ Via, www.mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2015/Pages/Cabinet-approves-establishment-of-National-Cyber-Authority-15-Feb-2015.aspx (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹³⁵ Via, Idem.

¹³⁶ Via, www.fortune.com/2015/09/01/why-israel-dominates-in-cyber-security/ (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹³⁷ Jong, B. de, Keller, W.J., 'Contra-inlichtingen en contraspionage', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 294.

¹³⁸ Via, www.aivd.nl/onderwerpen/spionage/inhoud/nederland-als-doelwit (Geraadpleegd 05-02-2016).

voorbereiding van bijvoorbeeld een terroristische aanslag of het opzetten van een terroristisch netwerk.¹³⁹

Een belangrijk middel hiertegen is het veiligheidsonderzoek dat zowel de AIVD als MIVD uitvoert naar personen die een vertrouwensfunctie bekleden. De MIVD geeft invulling aan deze taak in het kader van dreigingen tegen Defensie en gerelateerde organisaties.¹⁴⁰ Personen in vertrouwensfuncties kunnen, ten kost van de nationale veiligheid, misbruik maken van kennis en bevoegdheden doordat zij bijvoorbeeld toegang hebben tot mogelijke doelwitten voor aanslagen of spionage.¹⁴¹

De AIVD is, op de krijgsmacht na, verantwoordelijk voor het contra-inlichtingenwerk in Nederland. De dienst richt zich niet alleen op fysieke vormen van spionage door buitenlandse diensten, terroristische organisaties, of verbanden waarbij bijvoorbeeld een staat een terroristisch netwerk ondersteunt bij het plegen van een aanslag, maar ook op digitale spionage en cybersecurity.¹⁴²

Cybersecurity

Jihadistische groeperingen hebben meerdere malen een digitale oorlog of 'cyber-jihad' uitgeroepen tegen het Westen. Hoewel cyberterrorisme in Nederland nog niet op zo'n schaal is voorgekomen¹⁴³ dat dit een directe dreiging vormt voor de nationale veiligheid, onderkennen de Nederlandse diensten het toenemend gevaar van deze dreiging in de toekomst wel. De digitale capaciteiten van, voor Nederland vijandige, terroristen groeien maar zijn op dit moment nog onderhevig aan beperkte technische middelen.¹⁴⁴

De MIVD en AIVD voeren samen, zoals eerder aangehaald, het gezag over de Joint Sigint Cyber Unit (JSCU). De unit gaat, naast Sigint, over het voorkomen van cyberspionage en cyberaanvallen.¹⁴⁵ De

¹³⁹ Een voorbeeld is het Kurdistan Information Centrum dat, volgens een oud BVD, AIVD en RID agent, dienst deed als dekkingsmantel voor de Koerdische Arbeiderspartij, PKK. Het KIC vormde een 'onofficiële Koerdische ambassade' in Amsterdam. Het verhaal over de loopbaan van deze voormalige agent is online en deels Via, de *Telegraaf* gepubliceerd maar nooit door de AIVD bevestigd.

Kraaijer, P. IJ., 'Het dubbelleven van een AIVD-infiltrant/informant: 25 jaar undercover voor BVD, AIVD en RID', (2011), 58-59 Via, www.burojansen.nl/pdf/kraaijer/hetdubbellevenvaneenAIVDinfiltrantinformatant.pdf

¹⁴⁰ MIVD, 'Jaarverslag 2013'.

¹⁴¹ www.aivd.nl/onderwerpen/veiligheidsonderzoeken/inhoud/vertrouwensfunctie (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹⁴² Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 'Kwetsbaarheidsanalyse spionage: Spionagerisico's en de nationale veiligheid', (2010), Den Haag, 10.

¹⁴³ 'Het gaat hier voornamelijk om kwaadwillende aanpassingen (defacements) van websites en DoS-aanvallen. Het motief van deze aanvallen lijkt vooralsnog het verspreiden van propaganda'

Ministerie van Veiligheid en Justitie, 'Cybersecuritybeeld Nederland CSBN 2015', (2015), Den Haag .

¹⁴⁴ Idem.

¹⁴⁵ Via, www.defensie.nl/onderwerpen/militaire-inlichtingen-en-veiligheid/inhoud/samenwerking-inlichtingendiensten (Geraadpleegd 05-02-2016).

unit werkt nauw samen, bijvoorbeeld door het informeren over digitale dreigingen, met het Nationaal Cyber Security Centrum (NCSC) dat in 2012 is opgericht. Het NCSC valt onder de NCTV en heeft tot doel de weerbaarheid van voornamelijk overheidsinstanties en bedrijven tegen digitale dreigingen te vergroten.¹⁴⁶ Het Defensie Computer Emergency Response Team (DefCERT) levert ondersteuning bij het gebruik van de benodigde computersystemen voor cybersecurity binnen Defensie maar ook bij civiele autoriteiten.¹⁴⁷

De Nederlandse cybersecurity gemeenschap is vele malen kleiner en later tot stand gekomen dan die van Israël. Toch lijkt Nederland op dit gebied eenzelfde ontwikkeling door te maken als Israël. Beide landen hebben meerdere overheidsinstanties die zich bezighouden met cybersecurity en een organisatie die het bedrijfsleven bewustmaakt van digitale dreigingen en een brug slaat naar civiele cybersecurity organisaties. De Nederlandse diensten bereiden zich zo voor op een toename van digitale dreigingen, waaronder cyberterrorisme, maar houden zich op dit moment ook bezig met preventieve maatregelen, zoals het vergroten van de cyberveiligheid in de private sector.

4.3 Samenwerken

4.3.1 Israël

Nationale en Internationale Samenwerking door inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding

De omvang en organisatiestructuur van de Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten leiden dikwijls tot overlap in het werkveld. Zowel de Mossad, Shin Bet als Aman heeft eigen eenheden die verschillende inlichtingendisiplines invullen. Ook op het gebied van terrorismebestrijding veroorzaakt dit soms botsingen door eenheden die in elkaars vaarwater opereren. Als gevolg van deze concurrentie weigeren diensten inlichtingen te delen of proberen de diensten zelf eenheden samen te stellen voor de uitvoering van inlichtingendisiplines waarvoor binnen andere diensten al eenheden bestaan. Een voorbeeld is de discussie of de Shin Bet een eigen elektronische inlichtingeneenheid moest samenstellen naast de Unit 8200 van de Aman.¹⁴⁸ Meer dan eens claimen individuele diensten daarnaast het succes van een operatie, terwijl hier samenwerking aan vooraf is

¹⁴⁶ Via, www.ncsc.nl/organisatie (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹⁴⁷ Via, www.defensie.nl/onderwerpen/cyber-security/inhoud/defcert (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹⁴⁸ Via, www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4591598,00.html (Geraadpleegd 05-02-2016)

gegaan.¹⁴⁹ Om dit tegen te gaan is in 1990 al een document opgesteld, genaamd 'Magna Carta', dat in 1999 nog eens is aangepast, dat grenzen stelt aan de werkvelden van de diensten.¹⁵⁰ Toch zijn er ook veel Israëlische successen, die het gevolg zijn van nauwe en goede samenwerking tussen de diensten en militaire eenheden of tussen de diensten onderling.¹⁵¹ Omdat de Aman de meeste inlichtingencapaciteiten bezit is de Shin Bet afhankelijk van deze militaire inlichtingendienst bij zijn strijd tegen terrorisme. Toch zijn de diensten niet snel bereid meer dan de verplichte inlichtingen te delen.¹⁵²

Internationaal onderhouden de Israëlische diensten vooral een 'haat –liefde' verhouding met de VS.¹⁵³ De offensieve houding die Israël heeft tegenover Arabische landen, resulteert vaak in terughoudendheid bij de samenwerking met veel westerse staten, die wel belang hebben in deze landen. Een voorbeeld hiervan is Het Global Counterterrorism Forum In Den Haag, waar Israël, zelf verontwaardigd vanwege de ervaring met het besproken onderwerp, niet was uitgenodigd.¹⁵⁴ De toename van wereldwijd terrorisme biedt Israël echter een vooruitzicht op meer internationale samenwerking en verzoeken om steun van de Israëlische diensten. Deze kunnen hier op hun beurt van profiteren.¹⁵⁵

4.3.2 Nederland

Nationale en Internationale Samenwerking door inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij terrorismebestrijding

Een goede nationale samenwerking tussen de verschillende inlichtingen- en veiligheidsdiensten en veiligheidsorganisaties lijkt voor Nederland belangrijker dan Israël. De AIVD en MIVD bezitten niet

¹⁴⁹ Shin Bet claimt Hamas tunnels te hebben opgespoord terwijl de Aman beweerd dat hier een joint samenwerking aan vooraf is gegaan.

Idem.

¹⁵⁰ Het 'Magna Carta' document uit

Pedahzur, A., *The Israeli secret services & the struggle against terrorism*, 96-97 & 109-110.

¹⁵¹ Een voorbeeld is de samenwerking tussen de inlichtingendiensten en de Israëlische krijgsmacht in een Humint missie tijdens de Zesdaagse oorlog.

Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, 213.

¹⁵² Kahana, E., 'Reorganizing Israel's intelligence community', 420-424.

¹⁵³ Via, www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/192044#.VrM6DrLhBhE en

www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/13/us-israeli-intelligence-cooperation-exceptional (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹⁵⁴ www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/01/06/koenders-roept-groot-antiterreuroverleg-in-den-haag-bijeen en

www.theatlantic.com/international/archive/2012/07/the-politics-of-counter-terrorism-the-us-and-leaving-out-israel/260441/ (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹⁵⁵ Pedahzur, A., *The Israeli secret services & the struggle against terrorism*, 147-148.

zelf alle inlichten-capaciteiten waardoor ondersteuning en uitwisseling van gegevens noodzakelijk zijn voor beide partijen. Verschillende nauwe samenwerkingsverbanden bestaan op functiegebieden waar beide diensten een zwaar belang in hebben of niet los van elkaar kunnen opereren. Voorbeelden hiervan zijn de Joint Sigint Cyber Unit en de Unit Contraproliferatie.¹⁵⁶ Een gevolg hiervan is dat botsingen en competitie tussen medewerkers van de diensten ongetwijfeld plaatsvinden, maar deze niet van een niveau lijken te zijn dat deze samenwerking in de weg staan.¹⁵⁷

Verschillende taken van de AIVD zijn met het ontstaan van de NCTV naar deze organisatie verschoven. De NCTV voert bijvoorbeeld beveiligingsbevordering uit en de organisatie vervult de rol van een sterke samenwerkingspartner als verantwoordelijk instantie voor terrorismebestrijding. Dit geeft de AIVD en MIVD de kans zich te richten op primaire taken zoals inlichtingenvergaring.¹⁵⁸ Toonbeeld van de Nederlandse samenwerking tussen inlichtingen- en veiligheidsdiensten en diverse overheidsinstanties is de Contra-terrorisme Infobox (CT-Infobox). De Infobox maakt intensieve en effectieve samenwerking mogelijk door de krachten van meerdere inlichtingen en veiligheidspartners te bundelen.¹⁵⁹

Nederland is een overtuigd voorstander van internationale samenwerking tussen inlichtingen- en veiligheidsdiensten als collectieve krachtbundeling tegen terrorisme. De diensten nemen actief deel aan meerdere organisaties op dit gebied zoals de al eerder aangehaalde Counter Terrorism Group¹⁶⁰ en ook vervulde Nederland het voorzitterschap (AIVD) in 2014 van het Civil Intelligence Committee van de NAVO.¹⁶¹

¹⁵⁶ AIVD, 'Jaarverslag 2014', (2014), Den Haag.

¹⁵⁷ Een voorbeeld is de ophef die werknemers van de MIVD maakten toen zij een nieuw Veiligheidsonderzoek moesten ondergaan voor verdere samenwerking met de AIVD mogelijk was.

Olmer, B., 'Spionnen onder één dak: ruzie', (2014), Telegraaf.nl www.telegraaf.nl/binnenland/22340487/_Spionnen_onder_een_dak_ruzie_.html (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹⁵⁸ Koedijk, P. C. M., 'Van beveiligingsbevordering naar veiligheidsbevordering', in Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer, 313.

¹⁵⁹ De CT-Infobox is een samenwerking tussen de AIVD, MIVD, Korps landelijke politiediensten, de Fiscale Opsporings- en Inlichtingendienst/Economische Controledienst, de Koninklijke Marechaussee, Immigratie- en Naturalisatiedienst en het Openbaar Ministerie.

Ministerie van Veiligheid en Justitie, 'Ruimte om te delen: De CT Inforbox tien jaar in werking' (2015), Hoofddorp.

¹⁶⁰ www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/01/25/nieuw-platform-voor-verdere-intensivering-samenwerking-europese-inlichtingen-en-veiligheidsdiensten (Geraadpleegd 05-02-2016).

¹⁶¹ AIVD, 'Jaarverslag 2014'.

4.4 Overzichtstabel

In de volgende tabel is een overzicht weergegeven van de bovenstaande vergelijking. De functiegebieden van de landen worden hierin ten opzicht van elkaar beoordeeld in het kader van terrorismebestrijding. In de legenda zijn de indicatoren weergegeven waarmee de aanwezigheid van een bepaald functiegebied dat kan worden ingezet voor terrorismebestrijding wordt beoordeeld.

Legenda		
Aanwezig		
Redelijk aanwezig		
Niet aanwezig		
	Israël	Nederland
Humint	Israël heeft een uitgebreid Humint netwerk.	Zowel de AIVD als MIVD bezitten Humint capaciteiten.
Sigint	Israël heeft een zeer uitgebreide Sigint capaciteit.	Nederland heeft een relatief kleine Sigint capaciteit, die ook nog is samengesteld met de capaciteit van Cyber-inlichtingen
Geoint	Er zijn geen duidelijke aanwijzingen voor het gebruik van Geoint voor terrorismebestrijding. Israël bezit wel de nodige middelen hiervoor.	Op het gebied van terrorismebestrijding zijn geen duidelijke aanwijzingen van Geoint aanwezig. Middelen voor een inzet hiervan zijn waarschijnlijk niet direct voldoende aanwezig
Osint	Israël onderkent het belang van Osint bij terrorismebestrijding maar is gedwongen zich te richten op specifiekere analyse door de enorme hoeveelheid aanwezige data.	Ook Nederland onderkent het belang van Osint bij terrorismebestrijding maar is gedwongen zich te richten op specifiekere analyse door de enorme hoeveelheid aanwezige data.
Contra-inlichtingen*	Israël heeft te maken met infiltranten van terroristische organisaties. De Shin Bet is verantwoordelijk voor deze bestrijding.	Ook in Nederland bestaat de mogelijkheid dat infiltranten van terroristische organisatie in de samenleving doordringen. De AIVD houdt veiligheidsonderzoeken om de mogelijke toegang van deze personen tot vertrouwensfuncties te blokkeren.

Contraspionage	Israël gebruikt personen of agenten van vijandelijke terroristische organisaties om in een dubbelrol inlichtingen te verzamelen.	Nederland heeft eerder laten zien over deze capaciteit te beschikken. Het is echter onduidelijk of deze ook op dit moment wordt ingezet.
Cybersecurity	Israël heeft een losse Cyber capaciteit die vol in ontwikkeling. Cyber is een los onderdeel onder de Sigint afdeling.	Nederland heeft een relatief kleine Cyber capaciteit, die ook nog is samengesteld met de capaciteit van Sigint-inlichtingen
Samenwerken	Door een concurrerende houding zijn de Israëliëse diensten via een opgesteld document gehouden aan grenzen om overlapping te voorkomen. Dit is een waarschijnlijke drempel om tot verdere samenwerking te komen	De Nederlandse diensten zijn op meer punten gedwongen tot samenwerken maar hebben ook initiatieven ontwikkeld die bijdragen een collectieve bijdrage aan terrorismebestrijding vergroten.

Het is lastig vast te stellen in hoeverre de contra-inlichtingen van de landen succesvol of aanwezig zijn. Het is niet te achterhalen welk gedeelte van infiltranten met terroristische motieven niet ontmaskerd worden*

5. Resultaat

Na de voorafgaande beschrijvende vergelijking van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van beide landen zal in dit hoofdstuk besproken worden welke verschillen en overeenkomsten uit deze vergelijking voortkomen.

Kenmerkend en meerdere malen aangehaald in de voorafgaande vergelijking, is het verschil in omvang tussen bepaalde afdelingen van de inlichtingen- en veiligheidsdienstengemeenschap van Israël en Nederland. Toch verschillen de budgetten van de Nederlandse en Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten niet sterk. Beiden werden in een studie van Christian Hippner, in 2009, berekend op ongeveer 200 miljoen dollar.¹⁶² Er moet hierbij echter niet vergeten worden dat Nederland minstens het dubbele aantal inwoners heeft.¹⁶³ Dit betekent dat Israël, per hoofd van de bevolking, dus tweemaal zoveel geld spendeert aan zijn diensten. Wanneer gekeken wordt naar het aantal werknemers zijn de verschillen nog groter. Volgens Hippner is bij de Israëlische diensten minstens het viervoudige aantal werknemers werkzaam als in Nederland.¹⁶⁴ Deze personeelsomvang wordt mede mogelijk gemaakt door de geldende dienstplicht. Eenheden die verantwoordelijk zijn voor de besproken vormen van vergaring van inlichtingen zijn vooral onderdeel van de Aman, de krijgsmacht. De dienstplicht maakt het mogelijk redelijk goedkoop intelligente jongeren in te zetten voor bijvoorbeeld de verwerking van binnenkomende informatie tot inlichtingen bij afdelingen als Unit 8200, 504 en 9900. Eenheden die elk een aanzienlijke bijdrage leveren aan terrorismebestrijding.

Aangezien Israël voornamelijk te maken heeft met een andere evenals grootschaligere vorm van terrorisme afkomstig uit grensgebieden betekent dit niet dat een van beide landen direct gebaat zou zijn met een vergroting of verkleining van de omvang van een van zijn diensten. Wel heeft de omvang invloed op de structuur van de organisaties. Binnen de Nederlandse diensten moeten, vanwege budgetbeperkingen, dikwijls concessies worden gedaan zoals de gezamenlijke Sigint en

¹⁶² Hippner, C., 'A study into the size of the world's intelligence industry', (2009), Department of intelligence studies Mercyhurst College, 97 & 106.

N.b. De gegevens uit zijn studie zijn afkomstig van jaarverslagen uit verschillende, soms uiteenlopende, jaren. Sinds de publicatie van deze thesis zijn de budgetten van de diensten van beide landen gestegen.

¹⁶³ Gegevens komen uit 2015 en geven voor Nederland een bevolkingsgrootte van 16.1947.904 en voor Israël 8.049.314. Via, www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html (Geraadpleegd 16-02-2016).

¹⁶⁴ Hippner, C., 'A study into the size of the world's intelligence industry', 97 & 106

N.b. Ook deze cijfers zijn inmiddels enigszins veranderd. Het verschil blijft echter groot.

Cyberer eenheid van de AIVD en MIVD. Hoewel een bundeling van krachten de inlichtingencapaciteit vergroot betekent dit tegelijkertijd ook dat er keuzes gemaakt moeten worden waar de focus van de afdelingen zal liggen. Waar Israëlische inlichtingen-eenheden zich specialiseren op het gebied van terrorismebestrijding, worden Nederlandse afdelingen sneller belast met een verscheidenheid aan taken.

Het aandeel dat Humint speelt in de totale inlichtingenvergaring ten behoeve van terrorismebestrijding van Israël is groter dan van Nederland. Hoewel beide landen Humint capaciteiten bezitten bij zowel de civiele als de militaire inlichtingen- en veiligheidsdiensten, lijkt Israël sneller bereid te zijn vergaande operaties aan te gaan om aan waardevolle inlichtingen te komen. Het verhaal van Yousef is hier een voorbeeld van. De Nederlandse diensten lijken meer terughoudend te zijn bij het aangaan van dergelijke operaties. Zo zijn Sigint en Humint gekwalificeerd als bijzondere bevoegdheid en kunnen zij alleen ingezet worden na ministeriële toestemming.¹⁶⁵ Hoewel de WIV daarnaast verschillende strafbare feiten toelaat, legt deze ook een aanzienlijk aantal beperkingen op die in Israël sneller zouden worden overkomen omdat het veiligheidsbelang hier in verhouding zwaarder weegt dan de vrijheid van de individuele burger. Nederlandse agenten worden getraind om te werken binnen het kader van de WIV. Toch is het aannemelijk dat de verplichting tot een beslissing van hogere hand, en de politieke overwegingen die hierin meespelen, invloed hebben op de kans dat risicovolle Humint operaties doorgang vinden, hoe waardevol het beloofde resultaat ook mag zijn in de ogen van de medewerkers van de diensten.

Zowel Nederland als Israël hecht sterk aan het verzamelen van inlichtingen door het gebruik van Sigint. In Israël is de betreffende eenheid zelfs de grootste binnen de militaire inlichtingendienst. Een mogelijke verklaring hiervoor is de verschuiving van Humint inlichtingen naar Sigint inlichtingen in aangrenzende Palestijnse gebieden, waar na de Oslo akkoorden het Israëlische toezicht bemoeilijkt werd. Ook in Nederland is het gebruik van Sigint al langer aan de orde. Waar het grootste gedeelte van de Sigint capaciteiten eerst onder de MIVD vielen, heeft het groeiende belang van de AIVD naar deze capaciteit geleid tot een gezamenlijke Sigint-Cyber-eenheid. Het is niet bijzonder dat zowel bij de Israëlische als de Nederlandse diensten, in het belang van terrorismebestrijding, een verschuiving is te zien van Sigint capaciteiten die van militaire naar civiele inlichtingen- en veiligheidsdiensten gaan. Hoewel in Israël de militaire ondersteuning bij terrorismebestrijding niet onderschat moet worden, is niet te ontkennen dat de irreguliere aard van terrorisme en de invloed die het heeft op de

¹⁶⁵ Hijzen, C.W., Meijer, D.W.D., 'Draaien, opbouwen, runnen en afbouwen: Human intelligence in de Nederlandse context', 420. &

Wet op Inlichtingen en Veiligheidsdiensten 2002, art 19.

maatschappij, vraagt om een civiele inlichtingen- en veiligheidsdienst. Wel is het opmerkelijk dat bij beide landen de nieuwe samenwerking die hierbij ontstaat moeizaam verloopt.¹⁶⁶

Op het gebied van terrorismebestrijding door het gebruik van Geoint is het aannemelijk dat Israël een voorsprong heeft wanneer een vergelijking met Nederland wordt gemaakt. Voor een succesvolle ontwikkeling van deze relatief nieuwe wijze van terrorismebestrijding is de toegang tot satellieten die hiervoor geschikt zijn essentieel. Israël heeft de zelfstandige beschikking over een geavanceerd aantal, dat voor deze taak kan worden ingezet. Nederland verkrijgt benodigde geografische informatie van diverse satellieten via internationale samenwerking. De kans dat deze satellieten ingezet worden voor puur Nederlands belang is daardoor klein. Een conflictgebied waar de belangen van meerdere landen samenkomen is sneller relevant en is een mogelijke oorzaak waardoor de MIVD Geoint wel noemt als onderwerp van studie in zijn jaarverslag en de AIVD niet. Gebruik van UAV's of bemande vliegtuigen kan een uitkomst bieden om een simplistische vorm van Geoint toe te passen of de kennis op dit gebied te ontwikkelen.

Een overeenkomst die beide landen confronteert met de moderne wereld is de explosieve groei van beschikbare open-broninformatie. Dit maakt het gebruik van Osint zeer toegankelijk maar levert tegelijkertijd ook capaciteitsproblemen op bij het analyseren van deze enorme hoeveelheid data. Hoewel Israël een, in verhouding met het kleine land, grote inlichtingengemeenschap bezit lijken zowel Nederland als Israël gedwongen keuzes te maken in de te behandelen informatie. Daarom richten beide diensten zich op specifiekere zoekopdrachten naar personen of groeperingen die een waarschijnlijke band met terrorisme hebben om vervolgens verdere inlichtingentechnieken te kunnen gebruiken.

Israël leeft onder een constante dreiging van infiltranten die inlichtingen, afkomstig van binnen de Israëlische gelederen, proberen te gebruiken bij het beramen van een terroristische aanslag. Hoewel wellicht op kleine schaal, is het niet onaannemelijk dat dergelijke praktijken ook in Nederland plaatsvinden. De toenemende multiculturele samenstelling van deze samenlevingen bemoeilijkt niet alleen in Nederland maar ook in Israël de controle van binnenkomende infiltranten. Waar Nederland tegenwoordig echter te maken heeft met een vluchtelingenstroom uit Arabische en Afrikaanse landen heeft Israël meerdere malen dreiging ondervonden van 'westerse' infiltranten die namens terroristische organisatie probeerden te infiltreren met dekmantels als toerist of zakenman.

Terroristische groeperingen hebben, naast een fysieke strijd, ook uitgeroepen tot een digitale jihad tegen zowel Nederland als Israël. In tegenstelling tot Nederland heeft Israël te maken gehad met

¹⁶⁶ Wiebes, C., 'Het belang van Sigint', 471.

cyberterrorisme-acties waarvan enige vorm van dreiging uitgaat. Nederland echter beoordeelt de huidige handvol aanvallen als relatief ongevaarlijk. Het verschil in beleid is daarom ook begrijpelijk. Waar Israël een aparte Cyber Unit, onderdeel van Unit 8200, heeft ontwikkeld is bij Nederland deze eenheid nog samengesteld in de Sigint-Cyber Unit. Met het oog op verdere technologische ontwikkelingen die terroristen in staat stellen gevaarlijker op te treden binnen het digitale domein en het al besproken vooruitzicht op de toename van cyberterrorisme zou een verder ontwikkeling van deze capaciteit door Nederland geen overbodige luxe zijn.

Zoals beschreven heerst er tussen de Israëlische diensten een sterker gevoel van concurrentie dan in Nederland. Dit kan frictie veroorzaken juist op momenten wanneer samenwerken noodzakelijk is. Het 'Magna Carta' document stelt operationele grenzen vast waarbinnen de diensten kunnen werken maar lijkt daarmee samenwerking tussen de diensten niet te bevorderen. Hoewel ook in Nederland frictie tussen de diensten voorkomt, zoals bij de ontwikkeling van de samengestelde Sigint-Cyber Unit, zijn de diensten vanwege hun soms beperkte capaciteiten, juist ingesteld op samenwerking. De CT-infobox is hier een voorbeeld van. Op internationaal vlak zijn de verschillen nog groter. De uitgebreide inlichtingengemeenschap van Israël ondersteunt de zelfstandigheid van het land in veiligheidssituaties binnen en relatief vijandige regio. Nederland vergroot een deel van zijn capaciteiten door op internationaal vlak samen te werken, zoals bij de vergaring van geografische informatie afkomstig van bondgenoten. Dit maakt Nederland minder zelfstandig maar bevordert internationale samenwerking, tussen landen en diensten van landen, waarvan voornamelijk binnen Europa maar ook daarbuiten meerdere initiatieven zijn ontstaan. Het transnationale karakter van terrorisme maakt samenwerking noodzakelijk. De wederzijdse vijandige instelling tussen Israël en diverse Arabische landen vormt echter een drempel voor het land tot deelname van internationale samenwerking op het gebied van terrorismebestrijding.

6. Conclusie

Door de invulling van de voorafgaande opeenvolgende deelvragen is het mogelijk geworden een antwoord te formuleren op de hoofdvraag:

Welke vergelijking kan opgemaakt worden tussen de Nederlandse en Israëliische inlichtingen- en veiligheidsdiensten door te kijken naar de functiegebieden van deze diensten die tot doel hebben terroristische dreigingen te bestrijden?

Een vergelijking tussen Israël en Nederland lijkt snel of juist onmogelijk te maken. Israël verkeert in een langdurig conflict met een naburige vijand waar Nederland in het verleden juist te maken heeft gehad met een diversiteit aan vijanden met terroristische motieven. Toch hebben beide landen te maken met eenzelfde dreiging, zij het in verschillende mate, die, bij Israël sinds het ontstaan van de staat en bij Nederland naar aanloop van het einde van de Koude Oorlog, het dreigingsbeeld vormt: terrorisme. De oneindige strijd met eenzelfde vijand en de hoge mate van geweld hebben geleid tot een in Israël meer militaristische en daarmee agressievere vorm van terrorismebestrijding. Dit zogenaamde ‘War Model’ is terug te zien in de, in verhouding tot het kleine land, enorme inlichtingen- en veiligheidsdiensten die terrorismebestrijding als een van de doelen hebben. De eeuwige strijd met Palestijnse terroristische organisaties heeft de ervaring, ontwikkeling en de wil tot uitbreiding van deze diensten in de loop der jaren gevoed. Nederland heeft in het verleden op kleinere schaal te maken gehad met een diverse verzameling groeperingen met terroristische motieven. Dit uit zich in een grotere civiele dan militaire inlichtingendienst en de naar de samenleving toe adviserende rol van diverse instanties, zoals de NCTV of het NCSC, die als eerste bewapening worden ingezet tegen terroristische intenties.

Bovengenoemde verschillen zijn van invloed op de wijze waarop door beide landen nu en in het verleden invulling is gegeven aan de functiegebieden die in het kader van terrorismebestrijding voor dit onderzoek zijn uitgekozen. Humint en Sigint zijn al langere tijd de belangrijkste hoekstenen van inlichtingenvergaring ten behoeve van terrorismebestrijding in zowel Israël als Nederland. Israël is hierin bereid ingrijpender te handelen door sneller personen binnen de vijandelijke gelederen te rekruteren als informant of door inbreuk te maken op de privacy van Palestijnse burgers. In Nederland zijn, vanwege het wettelijke kader en het politieke klimaat, dergelijke acties lastiger op te zetten. Andersom worden gevoelige overheidsfuncties juist behoed voor aan terrorisme gelieerde infiltranten door veiligheidsonderzoeken van de AIVD. De toenemende multiculturele samenstelling

van zowel de Israëlische als Nederlandse samenlevingen bemoeilijkt in beide landen de controle op binnenkomende infiltranten.

Het gebruik van Osint biedt een middel om inlichtingen te verzamelen over mogelijke verdachten met terroristische motieven wat verdere methodes van onderzoek binnen het wettelijk kader in Nederland mogelijk maakt. Zowel Israël als Nederland wordt op het gebied van Osint geconfronteerd met de explosieve groei beschikbare informatie en is gedwongen een meer doelgerichte aanpak te gebruiken om open source management in het teken van terrorismebestrijding te kunnen gebruiken.

Een onoverkomelijk verschil tussen de inrichting van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van beide landen is de soms beperkte capaciteit van de Nederlandse diensten, wat de AIVD en MIVD dwingt tot nauwe samenwerking in tegenstelling tot de veel massalere indeling van de diensten van Israël. Zo lijken beide landen de groeiende dreiging van cyber-terrorisme in te zien maar is de Nederlandse cyberafdeling samengesteld met die van Sigint in de Joint Sigint-Cyber Unit die ook nog gedeeld wordt door de MIVD en AIVD. Ook Israël schaaft zijn cyber-eenheid onder de veel grotere 8200 Sigint Unit maar zorgt dat het als zelfstandige afdeling opereert. De Nederlandse noodzaak tot krachtenbundeling, in dit geval van verschillende overheidsorganen, heeft echter een positief resultaat in de vorm van de CT-infobox, in vergelijking met Israël waar de werkvelden van de diensten zo gescheiden mogelijk worden gehouden.

Internationaal is Nederland afhankelijk van bondgenoten voor bijvoorbeeld geografische informatie ten behoeve van Geoint bij terrorismebestrijding. Hoewel nog weinig toegepast lijkt deze methode alleen toegankelijk voor Israël aangezien het gebruik van satellieten of speciaal uitgeruste vliegtuigen essentieel is. Hoewel Nederland voor dergelijke initiatieven gedwongen is samen te werken levert juist internationale samenwerkingen ook werkgroepen op waarbinnen landen het transnationale probleem van terrorisme gezamenlijk indammen. Israël neemt hier vanwege de politieke gevoeligheid van het conflict waarin het verkeert en omdat het geen onderdeel is van de Europese Unie en de NAVO, niet vaak aan deel.

Israël vs. Nederland

In vrijwel alle functies waarop vergeleken is presteren de Israëlische diensten beter wanneer het gaat om de grote van de eenheden, de beschikbare middelen en het gebruik van diverse inlichtingen technieken. De Israëlische diensten zijn, in vergelijking tot de Nederlandse diensten, zeer bedreven in het effectief bestrijden van de symptomen van het terrorisme. De Nederlandse diensten zouden, vanwege beperkende capaciteiten, niet opgewassen zijn tegen de omvang van het terrorisme waar Israël mee te maken heeft. Nederland zou hiervan kunnen leren wanneer het van plan is functies uit

te breiden op gebieden waarop de Israëlische diensten al actief zijn. Er kan echter niet eenduidig gezegd worden dat de Israëlische diensten hierdoor beter functioneren in hun strijd tegen terrorisme dan de Nederlandse diensten. Hoewel Israël in de loop der jaren een groot aantal terroristen succesvol heeft bestreden, en zijn diensten aan de hand van deze ervaringen constant uitbreiden en aanpast om dit te kunnen blijven doen, is het land vandaag de dag nog steeds slachtoffer van terrorisme.

7. Aanbevelingen

De ongelijkheid in mate van geweld en frequentie van aanvallen is een belangrijke oorzaak voor het verschil in grootte, inrichting en werkwijze tussen de Israëlische en Nederlandse inlichtingen en veiligheidsdiensten op het gebied van terrorismebestrijding. Hierdoor is het te voorbarig om te stellen dat elke aanpassing van de diensten van een van de twee landen naar de invulling van de diensten van het andere land, direct zal leiden tot verbeteringen. Met de vergelijking zijn echter voor beide landen problemen of kansen aan de orde gekomen waarvan een mogelijke oplossing of invulling in het andere land al aanwezig is. Voortkomend uit de onderzochte vergelijking zijn er daarom enkele aanbevelingen die gedaan kunnen worden over ontwikkelingen die de inlichtingen- en veiligheidsdiensten op het gebied van terrorismebestrijding van Nederland of Israël kunnen verbeteren.

Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Door te specialiseren op een functiegebied dat wereldwijd belang wint op het gebied van terrorismebestrijding wordt het voor de Nederlandse diensten mogelijk zich internationaal te onderscheiden van de diensten van andere landen. De groeiende dreiging van cyberterrorisme wereldwijd en de uitstekende technologische middelen beschikbaar in Nederland creëren een positieve kans tot een uitgebreide ontwikkeling van deze capaciteit voor de Nederlandse diensten. Het zou hierbij gewenst zijn, zoals in Israël is gebeurd, de Cyber component meer ruimte te geven door deze zich los van de JSCU tot eigen eenheid te laten ontwikkelen.

Israëlische inlichtingen- en veiligheidsdiensten

De scheiding van werkvelden, geregeld door het ‘Magna Carta’ document, tussen de Israëlische diensten voorkomt hinder in de vorm van het opereren in elkaars vaarwater maar belemmert ook vormen van samenwerking. Gekeken naar de positieve reacties voortkomend uit de samenwerking tussen Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten en andere veiligheidsorganen van de overheid in de CT-Infobox, zou een soortgelijk initiatief kunnen leiden tot een beter aansluiten van de werkvelden van de diensten, en andere overheidsinstanties, in Israël.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Een reorganisatie binnen de Israëlische diensten ter verbetering van onderlinge samenwerking wordt verder besproken in het artikel van Ephraim Kahana. Het maken van beslissingen of inschattingen in het kader van de

Zoals besproken biedt de toename van wereldwijd terrorisme Israël een vooruitzicht op meer internationale samenwerking en verzoeken om steun van de Israëlische diensten. Hoewel veel landen zich niet zullen wagen aan diverse inlichtingenmethodes die Israël gebruikt, biedt dit de kans voor Israël om zich op de gebieden waarin wel overlap te vinden is met de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van andere landen, te manifesteren als ervaringsdeskundige. Voornamelijk de zeer uitgebreide Humint en Sigint afdelingen van de Israëlische diensten lijken zich hiervoor goed te lenen.

Vervolgonderzoek

Na met dit onderzoek de verschillen tussen de functiegebieden van de Israëlische en Nederlandse diensten te hebben blootgelegd zal vervolgonderzoek zich kunnen richten op de hierboven beschreven kans voor de Nederlandse Cybercomponent. De aanbeveling tot splitsing van de Joint Cyber Sigint Unit leidt tot een cyber-eenheid dat een zelfstandige invulling dient te krijgen. Onderzocht kan worden op welke wijze methodes en technieken van Israël aangepast kunnen worden om zo binnen de Nederlandse cyberunit geïmplementeerd te worden.

nationale veiligheid worden door, een gebrek aan samenwerking, nu door verschillende diensten zelfstandig gemaakt.
Kahana, E., 'Reorganizing Israel's intelligence community', 427.

Reflectie

In deze scriptie is met de verplichting van een beperkt aantal woorden en binnen afzienbare tijd een poging gedaan de invulling van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van twee landen op het gebied van terrorismebestrijding te onderzoeken en te vergelijken. Onderzoek wordt hierbij bemoeilijkt doordat inlichtingen- en veiligheidsdiensten juist de taak hebben bepaalde informatie over hun capaciteiten geheim te houden. Literatuur over inlichtingen in het algemeen is ruimschoots aanwezig. Voor mijn onderzoek was het echter belangrijk over specifiekere bronnen te beschikken die de invulling van terrorismebestrijding door beide diensten behandelen. Informatie is daardoor afkomst van een relatief grote verscheidenheid aan bronnen die dan wel terrorismebestrijding op zich behandelen of terrorismebestrijding aanhalen als een van de doelen van een bepaalde inlichtingenmethode. Voor het meest betrouwbare resultaat bij een verder onderzoek naar een of meerdere van de vergeleken functiegebieden, is het wenselijk te beschikken over soms meer recente of juist uitgebreidere informatie over de structuur, werkwijze en invulling van de afdelingen die deze functies uitoefenen. Dat het voor wetenschappers lastig is te beschikken over deze informatie kan ook de reden zijn dat er vrijwel geen comparatieve onderzoeken bestaan in de beschikbare literatuur.

Tijdens het opstellen van het onderzoeksvoorstel van deze scriptie heb ik mijzelf tussen twee vuren bevonden tussen enerzijds de begeleider van mijn onderzoeksvoorstel, die mijn onderwerp te breed vond en een dergelijk onderzoek onmogelijk in een scriptie te behandelen achtte, en anderzijds mijn scriptiebegeleider die hier alle vertrouwen in had en voorstelde de diensten van beide landen te vergelijken op alle functiegebieden van inlichtingen. Uiteindelijk heb ik na overleg gekozen voor een middenweg door de vergelijking te beperken tot het gebied terrorismebestrijding. Hoewel ik over onderwerpen als Humint, Sigint, Osint en Geoint inmiddels een afzonderlijke scriptie zou kunnen schrijven, ben ik van mening dat het gelukt is de functiegebieden kort maar correct te beschrijven en te vergelijken. Het liefst voeg ik geen stukken tekst of zinnen zonder echte boodschap toe. Het resultaat is dat mijn tekststukken veelal bestaan uit lange, samengestelde zinnen die mij lastig lijken voor een nieuwe lezer. Vaak lukt het hierdoor wel veel te zeggen in één zin ook al merk ik dat dit het schrijfproces voor mij soms compliceert.

Zelf heeft dit onderzoek mij geleerd dat verschillende inlichtingen- en veiligheidsdiensten, ondanks verschillen in grootte, dreigingsbeeld of inrichtingen, te maken hebben met dezelfde problemen en interne meningsverschillen. Ik ben daarom, ook na dit onderzoek, nog steeds van mening dat de

inlichtingen- en veiligheidsdiensten van verschillende landen, ondanks deze verschillen, veel van elkaar zouden kunnen leren.

Bibliografie

Boeken

Aldrich, R. J., 'Intelligence', in Williams, D. (red.), *Security Studies: an introduction*, (Londen, 2012), Routledge.

Black, I., Morris, B., *Israel's Secret Wars*, (London, 1991), Hamish Hamilton.

Eikelenboom, S., *Niet Bang om te sterven: Dertig jaar terrorisme in Nederland*, (Amsterdam, 2007), Nieuw Amsterdam.

Gilboa, A., Lapid, E., *Israel's Silent Defender*, (Jerusalem, 2012), Gefen Publishing House.

Graaf, B.A. de, Muller, E. R. & Reijn, J.A. van (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, (Alphen aan de Rijn, 2012), Kluwer.

Hippner, C., 'A study into the size of the world's intelligence industry', (2009), Department of intelligence studies Mercyhurst College.

Lowenthal, M. M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, (Los Angeles, 2014) CQ Press.

Lowenthal, M. M., Clark, R. M., *The Five Disciplines of Intelligence Collection*, (Washington, 2015), CQ Press.

Pedahzur, A., *The Israeli secret services & the struggle against terrorism*, (New York, (2009), Columbia University Press.

Pekelder, J., Raben, R., Segers, M., (red.) *De Wereld Volgens Nederland: Nederlandse Buitenlandse Politiek in Historisch Perspectief*, (Amsterdam, 2015), Boom.

Schleifer, R., *Psychological warfare in the Arab-Israeli conflict*, (Londen, 2014), Palgrave Macmillan.

Steele, R. D., *The new craft of intelligence: achieving asymmetric advantage in the face of non-traditional threats*, (Carlisle, 2002), US Army War College Strategic Studies Institute.

Weimann, G., *Terror on the Internet: The new arena, the new challenges*, (Washington 2006), US Institute of Peace Press.

Yaalon, M., 'Lessons from the Palestinian 'war' against Israel', (2007) Washington Institute for Near East Policy

Yousef, M. H., *Son of Hamas: A gripping account of terror, betrayal, political intrigue, and unthinkable choices*, (Carol Stream, 2011), Tyndale House Publishers.

Artikelen

Beerbower, M.T. Wheaton, K.J., 'Towards a New Definition of Intelligence', (2006), Stanford Law & Policy Review, 319-330.

Best, R. A., 'Intelligence to counter terrorism: Issues for congress', (2002), Congressional Research Service. http://bitsberlin.de/public/documents/US_Terrorist_Attacks/CRS-IntelligenceTerror210202.pdf

Carroll, J.M., 'Osint analyses using adaptive resonance theory for counterterrorism warnings', (2005), Artificial Intelligence and Applications, 756-760.

Claude, B., Lakdawalla, D., 'How does terrorism risk vary across space and time? An analysis based on the Israeli experience', (2007), Peace Economics, 113-131.

Graaff, B. de, 'De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten: nooit te oud om te leren', (2015), Groniek, 249-261.

Kahana, E., 'Reorganizing Israel's intelligence community', (2002), International Journal of Intelligence and Counterintelligence, 415-428.

Kraaijer, P. IJ., 'Het dubbelleven van een AIVD-infiltrant/informant: 25 jaar undercover voor BVD, AIVD en RID', (2011). <http://www.burojansen.nl/pdf/kraaijer/hetdubbellevenvaneenAIVDinfiltrantinformant.pdf>

Prichard, J. J., MacDonald, L. E., 'Cyber terrorism: A study of the extent of coverage in computer security textbooks', (2004), Journal of Information Technology Education, 279-289.

Stohl, M., 'Cyber terrorism: a clear and present danger, the sum of all fears, breaking point or patriot games?', (2006). Crime, Law and Social Change, 223-238.

Rapporten, Verslagen en kamerstukken

AIVD, 'Jaarverslag 2014', (Den Haag, 2014)

Gezamenlijke brief van verschillende ministers aan kamer, 'Actieplan terrorismebestrijding en veiligheid', (2001)

Kamerstuk 29924: 'Toezichtsverslagen AIVD en MIVD, lijst van vragen en antwoorden', (2013)

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 'Hoofdlijnen Jaarplan AIVD 2016', (Den Haag, 2015)

Ministerie van Veiligheid en Justitie, 'Cybersecuritybeeld Nederland CSBN 2015', (2015), Den Haag

Ministerie van Veiligheid en Justitie, 'Ruimte om te delen: De CT Inforbox tien jaar in werking' (2015), Hoofddorp

MIVD, 'Jaarverslag 2009', (Den Haag, 2009)

MIVD, 'Jaarverslag 2010', (Den Haag, 2010)

MIVD, 'Jaarverslag 2013', (Den Haag, 2013)

Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, 'Nationale contra-terrorisstrategy 2011-2015', (Den Haag 2011)

Toezichtsrapport inzake onderzoek van de Commissie van Toezicht naar de rechtmatigheid van een contra-terrorisme operatie van de MIVD,' (2004), Commissie van Toezicht op de Inlichtingen en Veiligheidsdiensten (CTIVD)

Nieuwsberichten

'Achtergrond: Wat doet de NSO', (2014), Nu.nl

'Gaza-Israel conflict: Is the fighting over?', (2014), BBC.com

'Rutte: Maatregelen genomen na Parijs', (2015), Nos.nl,

'SGP: Defensiesamenwerking met Israël kan uitgebreid', (2015), Reformatorisch dagblad

Ali, A. H., 'Trek IJzeren Gordijn op tegen radicale islam', (2015,) de Volkskrant

Franke, J. 'Parijs: wat Europa van Israël kan leren', (2015), Elsevier

Halpern, M. D., 'The tech geeks are Israel's war heroes', (2013), The World Post

Issacharoff, A., "Haaretz exclusive: Hamas founder's son worked for Shin Bet for years", (2010), Haaretz News

Olmer, B., 'Geheim agent duikt onder voor terreurgroepen', (2011), Telegraaf

Olmer, B., 'Spionnen onder één dak: ruzie', (2014), Telegraaf.nl

Versteegh, K. 'Wat doen de Nederlandse veiligheidsdiensten?', (2015), NRC.nl

Williams, D., 'Wiretaps against Palestinians are wrong, Israeli ex-spies tell Netanyahu', (2014), Reuters

Internetpagina's

www.aivd.nl/onderwerpen/inlichtingen-over-het-buitenland/vraag-en-antwoord/wat-is-het-verschil-tussen-een-inlichtingendienst-en-een-veiligheidsdienst (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.aivd.nl/onderwerpen/veiligheidsonderzoeken/inhoud/het-veiligheidsonderzoek (Geraadpleegd 07-01-2016)

www.aivd.nl/onderwerpen/veiligheidsonderzoeken/inhoud/vertrouwensfunctie (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.aivd.nl/over-aivd (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.bbc.com/news/world-middle-east-28252155 (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.defensie.nl/documenten/videos/2013/08/28/het-reccelite-fotoverkenningssysteem (Geraadpleegd 02-02-2016)

www.defensie.nl/onderwerpen/cyber-security/inhoud/defcert (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.defensie.nl/onderwerpen/militaire-inlichtingen-en-veiligheid/inhoud/samenwerking-inlichtingendiensten (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.defensie.nl/organisatie/bestuur/staf/inhoud/eenheden/mivd (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.defensie.nl/organisatie/landmacht/inhoud/eenheden/oocl/joint-istar-commando (Geraadpleegd 09-2-2016)

www.fortune.com/2015/09/01/why-israel-dominates-in-cyber-security (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.gislounge.com/gls-supports-fight-terrorism (Geraadpleegd 07-01-2016)

www.idfblog.com/about-the-idf/idf-units/c4i-computers-and-communications (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.idfblog.com/blog/2014/08/05/operation-protective-edge-numbers (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.idfblog.com/blog/2015/08/11/answer-digital-terror-idfs-cyber-warriors (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.idfblog.com/blog/2015/12/22/idf-cyber-command (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/192044#.VrM6DrLhBhE (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2015/Pages/Cabinet-approves-establishment-of-National-Cyber-Authority-15-Feb-2015.aspx (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.ncsc.nl/organisatie (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.nctv.nl/onderwerpen/tb/dtn/actueeldreigingsniveau (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.nctv.nl/onderwerpen/tb/watisterrorisme (Geraadpleegd 06-01-2015)

www.nrc.nl/nieuws/2015/11/24/de-dreigingsniveaus-door-europa-een-interactieve-kaart (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/01/06/koenders-roept-groot-antiterreuroverleg-in-den-haag-bijeen

www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/01/25/nieuw-platform-voor-verdere-intensivering-samenwerking-europese-inlichtingen-en-veiligheidsdiensten (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/13/us-israeli-intelligence-cooperation-exceptional (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.web.archive.org/web/20021115183950/knesset.gov.il/process/docs/oslo_eng.htm (Geraadpleegd 05-02-2016)

www.wetten.overheid.nl/BWBR0013409/geldigheidsdatum_21-01-2016 (Geraadpleegd 19-01-2016)

www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4591598,00.html (Geraadpleegd 05-02-2016)

Bijlage 1

Organogram van de Israëlische Inlichtingen en Veiligheidsdiensten

Bron: Pedahzur, A., *The Israeli secret services & the struggle against terrorism*, Columbia University Press, (New York, 2009), 4

